

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER

DIPLOMSKA NALOGA
ZGODOVINA DENARJA

NATAŠA MITHANS-PONGRAC

MENTOR
DOC. DR. TONČI ANTE KUZMANIĆ

KOPER, 2007

POVZETEK

Namen diplomskega dela je analiziranje zgodovine denarja od nastanka do razvoja, s čimer-kar je zanimivo-pri študiju managementa nismo bili veliko seznanjeni. Beseda denar zveni vsakdanje, preprosto, laično, nepogrešljivo; je nekaj, o čemer se zdi, da vsi vse vemo, vendar se za pravim pojmom skriva veliko več. Za razumevanje dosežene stopnje razvoja denarja, njegovega pojma, funkcij, oblik, klasifikacije in denarnih sistemov je potreben vpogled v zgodovino denarja, nastanek in razvoj. Dan za dnem se vsakdo od nas srečuje z denarjem. Po denarnicah hranimo bankovce, doma odlagamo kovance. Noč in dan se vrtijo tiskarski stroji za bankovce in udarjajo stiskalnice za kovance v številnih državah sveta. Pri tem pa le redkokdaj pomislimo, kako nastaja in kako dolga je pot od zamisli za bankovce in kovance do njihove uresničitve.

Ključne besede: denar, zgodovina denarja, razvoj denarja, nastanek denarja

ABSTRACT

The purpose of my diploma work is to analyse the history of money from the very first beginning to the money development, what - this is interesting - we didn't learn a lot during the study lessons of management. The word money sounds very common, simple, laic, indispensable is something, what seems that everybody knows everything, but the real idea hides much more. To understand the attained grade of the money development, its idea, its functions, its shapes, its classifications and its systems, we have to have an insight into the history of money, into the beginning and into the development. Everybody of us encounters with money every day. We have bank-notes in our purses and at home we lay down coins. Printing-presses print bank - notes and presses beat the coins in many countries in the world nights and days. We seldom think about that, how the money proceeds from and how long is the way of the realisation of the bank - notes and coins ideas.

Key words: money, history of money, money development, beginning the money

UDK: 336.74:330.1:94 (043.2)

VSEBINA

1 Uvod	1
2 Metalizem in nominalizem	3
2.1 Smešen denar.....	3
2.2 Oblike denarja	4
2.2.1 Blagovni denar	4
2.2.2 Kovani denar	5
2.2.3 Knjižni denar.....	7
2.3 Izdelava kovancev in izdelava bankovcev	8
3 Klasifikacija denarja	9
4 Denarni sistem.....	11
4.1 Moč denarja.....	14
4.2 Državne velesile in njihov denar	15
4.2.1 Združene države Amerike.....	15
4.2.2 Francija.....	16
4.2.3 Nemčija	17
4.2.4 Italija	18
4.2.5 Španija in Portugalska.....	18
4.2.6 Grčija in Mala Azija.....	19
4.2.7 Združeno kraljestvo Velike Britanije	20
5 Nastanek in razvoj denarja.....	22
5.1 Prazgodovinska doba.....	22
5.2 Stari vek.....	24
5.3 Lidija	25
5.4 Grčija.....	25
5.5 Rim	27
5.6 Srednji vek.....	30
5.7 Bizantinsko cesarstvo	32
5.8 Evropa	33
5.9 Novi vek	36
6 Monometalizem in bimetalizem.....	40
6.1 Rojstvo papirnatega denarja	42
6.2 Denar v vojni	45
6.3 1. svetovna vojna in obdobje med obema svetovnima vojnama	46
6.4 2. svetovna vojna in obdobje po njej.....	47
7 Nastanek in razvoj denarja na ozemlju današnje Slovenije	49
7.1 Denar na območju nekdanje Jugoslavije	50

7.2 Zgodovina slovenskih bankovcev in kovancev.....	51
7.3 Bankovci.....	51
7.4 Kovanci	56
8 O ponarejanju denarja.....	60
9 Prihaja euro.....	61
10 Sklep	64
Literatura.....	67
Viri.....	69

SLIKE

Slika 3.1 Klasifikacija denarja	9
---------------------------------------	---

TABELE

Tabela 5.1 Atenski denarni sistem	26
Tabela 5.2 Rimski denarni sistem	27
Tabela 5.3 Razširitev rimskega denarnega sistema	28
Tabela 5.4 Primer naraščanja plačila vojaka	29
Tabela 5.5 Denarni sistem bizantinskega cesarstva	32
Tabela 5.6 Reformirani denarni sistem bizantinskega cesarstva	33
Tabela 6.1 Vrednost zlata glede na srebro	40

KRAJŠAVE

Al aluminij
Cu baker
Mg magnezij
Ni nikelj
Zn cink

1 UVOD

Denar se je pojavil že na zelo zgodnji stopnji zgodovine. Njegov razvoj predstavlja kontinuiran (nadaljnji) del zgodovine. Podoben je kot pri različnih civilizacijah, ki so se rojevale, izumirale, prehajale ena v drugo, živele paralelno, povsem ločeno, v razvoju ali zaostanku... Obstajal je, še preden je nastala država kot organizirana družba. Uporaba denarja ni bila urejena z zakoni temveč z navadami ljudi, upoštevajoč prakso iz življenja in koristi, ki iz tega izhaja. Kot tak je končno postal dogovor, ki je izražal zaupanje ljudi v skupnost. Država prične urejevati denarni sistem s pravnimi predpisi, ki so sestavni del državne pravne ureditve. Izvaja tudi denarno politiko.

Slovenci smo majhen narod, ki je skozi zgodovino moral braniti svoj obstoj. Več kot dva tisoč letna zgodovina se je oblikovala pod vplivom številnih vladarjev, ki so zasedali slovensko ozemlje. Zelo pomemben mejnik je leto 1991, dosežena je bila suverenost nad slovenskim ozemljem. Parlament je skupaj z osamosvojitvenimi zakoni sprejel Zakon o banki Slovenije kot centralni banki in novo ime prve slovenske valute – slovenski tolar, najprej v obliki bonov in septembra 1992 v obliki bankovcev in kovancev.

Denar je postal neizogibno dejstvo današnjega časa. Če si za cilj postavimo razumevanje dimenzij sistemov, oblik, klasifikacij v današnjem času, bomo z analizo zgodovinskega nastanka in razvoja denarja to tudi dosegli. To zgodovino moramo povezati z razvojem trgovine, gospodarstva in civilizacij.

Problematika se pojavlja pri prestopu k problemu, ki je lahko z zgodovinskega, ekonomskega, psihološkega, sociološkega ali drugih stališč. Doseči moramo multidisciplinarnost obravnave. Vendar moramo že sedaj navesti omejitve na zgodovinskoekonomski razvoj, saj bi kaj hitro lahko zašli v preobširnost teme.

Omejila se bom na področje Evrope in navedla bom tudi razvoj denarja po svetu, opozoriti želim na nekatere mejnike v zgodovini, da bi pripomogli k osvetlitvi vloge denarja v današnjem času, ki bo že jutri zgodovina.

Skozi pregled zgodovinskega razvoja lahko izvlečemo nekaj trditev. Denar je širši, kulturni pojav. Zgodovina njegovega razvoja ni samo ena in kontinuirana. Razvoj denarja v veliki meri poteka vzporedno z razvojem blagovnega gospodarstva. Za pojav denarja je pomemben, pojav privatne lastnine in sam razvoj civilizacij. Nastal je pred pojmom države. Kljub raznolikosti civilizacij in kultur lahko strnemo nekaj splošnih zakonitosti. Osnovna zakonitost je, da je razvoj potekal od blaga z uporabno vrednostjo k simbolu (proces dematerializacije). Skozi zgodovino smo priča številnim spremembam oblik denarja in pridobivanju njegovih funkcij.

Slovenci nismo imeli svojega denarja in imena zanj vse do osamosvojitve. Pred tem smo ga sprejeli od svojih vladarjev in sosedov, ki so imeli v določenem obdobju moč in vpliv na slovenskem ozemlju.

Danes bi si težko predstavljali svet brez denarja; vsaka država ali skupina držav ima svoj denar in njegova zgodovina sega v čase najzgodnejših pisanih virov. Denar je lahko marsikaj: za večino ljudi so to kovanci, bankovci, najrazličnejše plastične kreditne kartice in denar v banki. Nekaterim ljudem v ne tako daljni preteklosti pa so pomenili denar kamni, ptičja peresa, biseri in školjke, saj so jim ti predmeti predstavljali dragocenost. Ker so jih spreminjali in priznavali kot plačilno sredstvo, jih lahko označimo s skupno besedo denar. Ta beseda se nanaša celo na plačilno sredstvo, ki ga ne moremo niti videti niti otipati - na denar, ki ga hranijo v bančnih računalniških seznamih in ki ga lahko porabimo enako kot kovance in bankovce, spravljene v žepu, tudi na današnji "elektronski" denar.

Pri opazovanju pojava nastanka in razvoja denarja se moremo držati zelo znane predpostavke v ekonomski raziskavah "ceteris paribus" - vse drugo nespremenjeno. Njena uporaba nam omogoča, da se osredotočimo le na pojav sam. Ne osredotočamo se na vplive, ki so prisotni in jih opredeljujemo kot nespremenjene. Zgodovinski razvoj moramo obravnavati z multidisciplinarnega stališča, vendar bi tema postala preobširna in bi preseгла meje diplomskega dela. Zato se bom osredotočila na zgodovinski razvoj v povezavi z najpomembnejšimi mejniki v obdobjih v zgodovini in opredelila, kako sta nastanek in razvoj vplivala na nas.

Predpostavljamo tudi, da razvoj denarja ni končan. Nahajamo se v določeni točki razvoja, saj je že danes jutri preteklost. Opisovala bom razvoj do današnjega časa ter skušala predvideti razvoj v bližnji prihodnosti, predvsem na območju Slovenije, ki je uvedla – euro.

Glede Slovenije se bom omejila na prostor današnje Slovenije, saj kot samostojna država obstaja šele od leta 1991. Nastanek in razvoj na tem delu ozemlja Evrope je bil namreč pogojen in pod močnim vplivom držav, ki so si območje v določenem trenutku zgodovine lastile.

2 METALIZEM IN NOMINALIZEM

Denar je pogostokrat pojmovan v dveh oblikah (Glogovšek 1996, 6):

➤ metalizem:

pojmovanje je vezano na denar, ki je bil izdelan iz žlahtnih kovin ali pa se mu te služile za osnovno mero njegove vrednosti. To pojmovanje je zgodovinsko in blagovno. Metalizem je teoretično opuščen, vendar ga ne moremo popolnoma izločiti zaradi zahtev po večji ali manjši stopnji uveljavitve meničnih načel v času nestabilnosti zaradi ekonomskih in političnih kriz. Tudi sporazum o mednarodnem denarnem skladu se drži metalističnih principov, po katerih so paritete valut posameznih držav določene v zlatu in so konvertibilne v razmerju, ki temu ustreza. Namen tega je vezava intervalutarnih tečajev na blago, katerega vrednost je relativno stabilna. To pa je še vedno zlato. To pa ne pomeni, da je denar krit z zlata podlaga. Določila mednarodnega denarnega sklada nimajo nikakršnega vpliva na interno vrednost denarja. Mednarodni interesi se lahko uresničujejo v smislu internacionalnega denarja več držav, v smislu monetarnih unij, države bodo tudi ekonomsko močnejše povezane.

➤ nominalizem:

stabilnost valute je potrebno doseči na drug način in ne z vezavo vrednosti na valutno snov. Valuta je stabilna takrat, ko je mogoče z njo kupovati vsaj vedno enako količino blaga. Monetarni nominalizem je pravilo o nominalni vrednosti denarja oziroma nespremenjene vrednosti denarne enote. Pomeni izpolnitev denarne obveznosti v dogovorjenem in nespremenjenem številu denarnih enot ne glede na morebitno spremembo vrednosti denarne enote. Nasprotni pojav nominalizmu je valorizacija, ki predstavlja izpolnitev denarne obveznosti, upošteva spreminjeno vrednost denarne enote.

2.1 Smešen denar

Denar se pojavlja v različnih oblikah – lahko je težak kot kamen ali lahek kot peresce. Predmeti se morda zdijo zelo čudni, vendar ljudem, ki so jih uporabljali, niso bili tuji. V nekaterih rodovnih skupnosti so plačevali s predmeti, katerih vrednost je bila splošno priznana: z okraski, denimo školjkami, z orodjem, na primer motikami; z živili, kakršni sta sol in žito ali z blagom. Rodovne skupnosti so imele zelo stroga merila glede vrednosti svojega denarja in plačevanja z njim, podobno kot jih imamo danes ali kot so jih imeli v stari Mezopotamiji pri tehtnem kovinskem denarju. Denar so najpogosteje uporabljali za poravnavanje različnih obveznosti, kot so plačila porok, odškodnin in kazni (Joe Cribb 1992, 6).

2.2 Oblike denarja

Denar je tisto blago, ki ga ljudje na splošno sprejemajo v plačilo. Skozi zgodovino je doživel več razvojnih oblik, ki jih lahko shematično prikažemo (Ribnikar 1999, 2):

- blagovni denar,
- stvarni denar,
- kovani denar,
- polnovredni kovanci,
- listinski (kreditni) denar,
- nepolnovredni kovanci,
- papirnati denar,
- knjižni denar.

2.2.1 Blagovni denar

Pri menjavi se prične uporabljati blago kot menjalni posrednik.

”Skoraj ni bilo blaga, ki ga ne bi uporabljali kot blagovni denar tudi povsem navaden ali včasih označen kot primitiven denar: školjke, kakavova zrna, kamena sol, biseri, zobje, kosti, perje, koščki kamenja, glina, kosi oblačil...” (Servet 1990, 10).

Blagovni denar sprva ohranja svojo uporabno funkcijo, denarno funkcijo pa ima le posredno. Po obrabljenosti predmeta in celo fizični izgubi uporabnosti se je merila vrednost funkcije posrednika menjave. Na primer: obrabljen nož je na Kitajskem kazal, da ima njegova funkcija menjalnega posrednika veliko preteklost. Sčasoma pa blago prične izgubljati na uporabnosti in vedno bolj prevzema vlogo menjalnega posrednika. Tako je opaziti proces dematerializacije menjalnega posrednika. Ljudje vedno manj mislijo na uporabno vrednost blaga. Popolna dematerializacija se kaže pri drugih oblikah denarja, kot na primer pri papirnatem denarju (Ribnikar 1999, 13).

Blagovni denar so uporabljali toliko časa, dokler je bila količina blaga, ki so ga menjavali, relativno majhna. Ko pa se je ta razširila, je postal blagovni denar okoren menjalni posrednik. Tudi zaradi kvarljivosti in prevelike obrabljenosti blaga se v vlogi posrednika menjav pričnejo uporabljati trdnejši material, denimo, kovine. Te se lahko delijo, so homogene, v majhni količini imajo veliko vrednost, niso kvarljive...Te lastnosti se najbolj odražajo v zlatu. Kljub dobrim lastnostim pa so na kovinah naleteli na nevšečnosti, saj jih je potrebno tehtati in izmeriti njihovo čistost. Potrebni je več opravil, kar je podražilo menjavo. Ker so kovine tehtali, govorimo o penzatornem¹ načinu plačevanja (Ribnikar 1999, 13).

---

¹ Način plačevanja, pri tem so kovine za plačilo tehtali.

2.2.2 Kovani denar

Kovani denar je kos obdelane kovine, za katero je kaka avtoritativna institucija jamčila, da ima tisto vrednost, ki je na njej zapisana. To je bil kralj, lahko država ali vplivni posamezniki (Burnett 1991, 10).

V 8. stoletju pr. n. št. je v ravninskih poljedelskih predelih Kitajske nastal kovinski denar, ki je bil podoben lopati, v tamkajšnji menjavi zelo iskanem predmetu. Skorajda hkrati so v severni in severno-vzhodni Kitajski začeli izdelovati denar, ki je spominjal na nož. Na Kitajskem so tudi izdelali denar z luknjo v sredini. Ta je s časoma dobil obliko kvadrata in tako je nastal denar, ki je bil v obtoku polnih dva tisoč let. Ob združitvi Kitajske, leta 221 pr. n. št., med vladavino prvega cesarja Qina Shihuanga, so v celotnem cesarstvu uvedli enotno valuto banliang – okrogel bronasti novček s kvadratno luknjo v sredini. Stari kitajski kovinski denar je občutno večji in kljub luknji v sredini občutno težji od evropskih kovancev. Njegova oblika ima mitološki pomen, saj simbolizira okroglo vesolje in Zemljo, ki naj bi po njihovem bila kvadratna. Takšna oblika pa je bila tudi praktična: v nasprotju z Evropejci, ki so kovance nosili v usnjenih vrečkah za pasom, so jih Kitajci zaradi lukenj lahko nanizali na vrstico. Imeli so svoje hranilnike-okrogle posode iz žgane gline. Pri zahodnem antičnem denarju, sprva kovanem iz zlata in srebra, je bila vrednost novca odvisna od količine žlahtne kovine. Za kitajski denar pa je vrednost kovanca določala država in ni bila odvisna od teže in vrednosti kovine. Kitajski denar so poleg tega vlivali, medtem ko je bil tisti na zahodu kovan. Kitajci pa so svoje premoženje tudi že hranili v obliki srebrnih in zlatih palic.

Ker se je kovani denar štel, govorimo o numeratnem načinu plačevanja. Prvotna imena za denarne enote so bila največkrat enaka imenom utežnih enot, iz katerih je bil denar narejen: funt, marka, lira... (Ribnikar 1999, 14)

Z razvojem mest in manufaktur se je potreba po denarju naglo večala in je ni bilo mogoče zadovoljiti s kovanci. Če v razvoju ne bi prišlo do papirnatega denarja, bi imeli ob koncu srednjega veka tendenco po padanju cen blaga oziroma deflacijo, ki bi neugodno vplivala na družbeni razvoj (Ribnikar 1999, 16).

Papirni denar Praksa londonskih zlatarjev v 17. in 18. stoletju je primerna za razumevanje nastanka papirnatega denarja. Zaradi pogostih požarov londonskih lesenih hiš je večina ljudi zlato shranjevala pri zlatarjih, ki so zaradi tega že postali hkrati tudi bankirji. Za prineseno zlato so ljudje prejeli potrdila. Sčasoma so namesto zlata, ki so ga morali nekomu plačati, ljudje predali kar potrdilo, zlato pa je mirovalo pri zlatarju. Ker je potreba po količini denarja v obtoku naraščala, se je pogodbeni odnos med zlatarjem in lastnikom zlata spremenil. Da bi zlatar z zlatom razpolagal, je bila prvotna hrambena pogodba spremenjena v kreditno. Lastnik zlata postane zlatar z obveznostjo izplačila zlata tiste kakovosti in količine, ki je zapisana na potrdilu imetnika. Potrdila imenovana goldsmith's notes, so bila resnični predniki bankovcev. Zamenljivost je bila pomembna,

ker so ljudje prejeli bankovce v plačilo ravno zaradi tega, ker so imeli kritje v zlato in so bili ravno tako dobri kot zlato. Iz izkušenj je posojal zlato v količini, ki ni ogrozila njegovega obstoja in obstoja ostalih lastnikov potrdil. Zgodilo pa se je, da je bankirjev in vlagateljev posel propadel. Tedaj se je pričela vmešavati država tako, da je dala pravico izdajanja eni banki, ki je tako postala emisijska banka oziroma izdajateljska. Banki je predpisala tudi načela izdajanja bankovcev in preprečila zlom denarnega sistema zaradi neurejenosti (Ribnikar 1999, 18).

Kitajska se je za uvedbo denarja odločila več stoletij pred Zahodom. Že v 9. stoletju našega štetja, v času Dinastije Tang, so trgovci v zameno za večje količine srebra prejeli od svojih cehov menice in nato z njimi brezskrbno potovali. Vsoto, zapisano na menici jim je izplačal ustrezen ceh v drugem mestu. Leta 841 je država prepovedala zasebne menice in uvedla monopol na njihovo izdajanje. Med vladavino Zhenzonga (997-1022) iz severne dinastije Song so trgovci iz Sečuana začeli izdajati papirnate vrednotnice (jiaozi), katerih vrednost je pokrivala zlata rezerva. "Jiaozi" je bil prvi papirnati denar v zgodovini.

V vojnem času, so države izdajale državni papirnati denar. Po pričetku vojne začnejo naraščati cene, ker se proizvodnja usmeri v oborožitveno. Ljudje ne zaupajo več papirnatemu denarju in ga pričnejo menjavati v zlato. Izdajateljska banka bi tako izgubila vse zlato, ki pa je v vojnih časih edino plačilno sredstvo, ki se uporablja v mednarodnem plačilnem prometu in je zato strateškega pomena. Z zamenljivostjo bankovcev za zlato se odpravi tudi zlata valuta, nadomesti jo papirnata. Ker država vseh svojih potreb ne more financirati z davki, prične z izdajanjem svojega denarja. Ta pa se z ureditvijo razmer zamenja s sistemom, kjer bankovce izdaja emisijska banka (Ribnikar 1999, 19).

Denar, kakršnega v pretežni meri poznamo danes, to je papirnati denar, realno kot papir nima nobene ali skoraj nikakršne vrednosti. Njegova vrednost je simbolna. Simbolno je vreden toliko, kolikor lahko zanj kupimo. Poleg zanemarljive realne in sorazmerne simbolne vrednosti ima denar še imaginarno vrednost, namreč kot valuta, ki vselej pripada neki državi in to državo zato že tudi reprezentira. Odkar je denar, pa obstaja tudi vprašanje, kaj je tisto, kar ni zamenljivo za denar: kam denar ne more in ne sme seči. In česa si z denarjem ne moremo kupiti, se pravi, česa ne moremo doseči ne glede na njegovo količino – s pomočjo svojega denarja. Obstajajo tudi trditve, da se da z denarjem kupiti vse, tudi nesmrtnost. Vsekakor brez denarja danes ne znamo več živeti. In četudi bodo papirnati denar, tako kot je ta nekoč spodrinil zlati in srebrni denar, izrinile plačilne kartice, njegova posredniška vloga ne bo izginila. V prvi vrsti gre pri denarju prav za to posredniško vlogo. Denar nadomešča neposredno menjavo blaga, je pogoj kupoprodajnih odnosov.

Bankovci so samo kosi papirja, vendar jih kljub temu sprejemamo kot denar, saj imajo določeno vrednost predstavljanja. Prednosti uporabe denarja v obliki potiskanih papirnatih dokumentov so odkrili Kitajci. V 10. stoletju je kitajska vlada izdajala težke železne novce majhnih vrednosti. Ljudje so jih puščali pri trgovcih in namesto njih uporabljali potrdila, ki so jim jih tam napisali. V zgodnjem 11. stoletju je prevzela izdajanje tiskanih potrdil vlada. Ta potrdila so bila uradno priznana plačilno sredstvo, da bi poenostavili sistem, pa so jim pripisali točno določeno vrednost. Preden so se v Evropi pojavili uradni tiskani bankovci, je bil dolgo v uporabi ročno pisani denar. Leta 1661 je Stockholmska banka, ki ji je primanjkovalo srebrnikov, začela izdajati prvi tiskani papirnati denar v Evropi. Bankovec je bil vreden 100 dolarjev (Joe Cribb 1992, 12, 13).

2.2.3 Knjižni denar

Knjižni denar včasih imenujemo tudi žiralni, skripturalni, prepisni ali depozitni denar in je samo imetje, ki ga imajo podjetja, ostale institucije in posamezniki pri poslovnih bankah. V zgodovini preoblikovanja denarja iz ene oblike v drugo se je pokazala nerodnost pri plačevanju večjih zneskov med podjetji. Ta so svoja imetja shranila pri poslovnih bankah, ki za razliko od emisijskih niso pod neposrednim nadzorom države. Ta imetja so se lahko izplačala v gotovini, vendar je vlagatelj svoj dolg plačal tako, da je dolžni znesek iz svojega računa pripisal na račun njegovega upnika, glede na to pri kateri banki je upnik imel svoj račun (Ribnikar 1999, 20).

S knjižnim denarjem se količina denarja v obtoku ne bi povečala, če bi banke menjavale denar samo za gotovino. Ker je večina knjižnega denarja mirovala, so se banke začele ukvarjati s kreditiranjem, na začetku v obliki bankovcev in na osnovi izkušenj. S tem se je knjižni denar povečal in postal samostojna oblika. Banke izdajajo praviloma posojila, to pomeni, da nastaja kreditni odnos na osnovi posojilne pogodbe. Knjižni denar, izdan na osnovi kreditov, imenujemo sekundarni ali derivativni knjižni denar (Ribnikar 1999, 21).

Ko so ljudje sprejeli samostojni knjižni denar, so banke obdržale vse bankovce in odobrile kredit kar v knjižnem denarju. Ker so banke zaradi dobička želele izdati čimveč kredita, zamenljivost za bankovce pa ni bila dovolj visoka, so tudi ti posli, podobno kot pri papirnatem denarju, propadli. Tudi tu se je vmešala država in bankam predpisala, kolikšne obvezne rezerve oziroma kolikšno količino bankovcev morajo imeti glede na izdane kredite. Danes so te rezerve na posebnih računih pri centralni banki. Poslovne banke pa teh imetij ne smejo uporabljati, tudi če pridejo v likvidnostne težave, ker ne morejo zamenjavati knjižnega denarja za gotovino. Centralna banka preko teh rezerv vpliva na količino kreditov, ki jih lahko odobrijo poslovne banke, in s tem vpliva na količino knjižnega denarja v obtoku (Ribnikar 1999, 22).

2.3 Izdelava kovancev in izdelava bankovcev

Kovanec nastane tako, da v neobdelan košček kovine vtisnejo izbrano podobo. Postopek se imenuje kovanje. Pri tem kovinsko ploščo stisnejo med dve površini iz trde kovine, imenovani pečat. To osnovno metodo so razvili pred 2600 leti, v času, ko so skovali prve novce, pečata sta bila na nakovalu in na puncu; podoba na nakovalu je bila vrezana ročno. Danes so pečati del velikanskih električnih stiskalnic. Električne stroje uporabljajo tudi za izdelavo surovcev² in vtiskavanje podob v pečate. Današnje tehnike izdelovanja novcev predstavljajo z izdelavo novca Evropske gospodarske skupnosti iz leta 1973 v britanski kraljevi kovnici v waleškem Llantrisantu. Ko je zamisel o videzu novca sprejeta, izdelava umetnik veliko mavčno predlogo. Fine poteze vreže v mavce s kovinskimi orodji. Čim bolj umetelne so podobe na novcih, tem težje jih je ponarediti. Ko je mavčna predloga nared, z zapletenim postopkom, ki ga imenujemo "galvanotipija", izdelajo še kovinsko različico. Galvanotipija ima zunanji del iz trdega niklja in osnovo iz bakra. Kovanec Evropske gospodarske skupnosti iz leta 1973 je izdelan iz zlitine bakra in niklja. Za izdelavo te zlitine uporabljajo čist baker in nikelj. Baker je poceni, vendar je zelo mehak, zato mu za utrditev dodajo nekaj niklja. Ta zlitina je primerna tudi za izdelovanje novcev večjih vrednosti, saj je srebrne barve, novci teh vrednosti pa so bili nekoč srebrni (Joe Cribb 1992, 14, 15).

Izdelovanje bankovcev je skrivnosten in zamotan postopek, saj morajo biti narejeni tako, da je ponarejanje čimbolj oteženo. Opisala bom nekaj manj skrivnih postopkov. Delo je razdeljeno na štiri poglavitne stopnje: oblikovanje, izdelavo papirja, mešanje barv in tiskanje. Tiskanje obsega tri ločene postopke: litografijo, gravuro in sam tisk teksta. Materiali, ki jih uporabljajo za vsako od faz in vsak postopek, so za vsak bankovec drugačni. Varnostno nitko, to je plastična nitka, nekoč so uporabljali kovinske, vdelajo v papir. To značilnost ponarejevalci najtežje natančno ponaredijo. Bankovci morajo biti trpežni, zato jih izdelujejo iz posebnega papirja, narejenega iz bombažnih vlaken. Da preprečijo ponarejanje, vdelajo vanj vodni žig in varnostno nitko (Joe Cribb 1992, 16, 17).

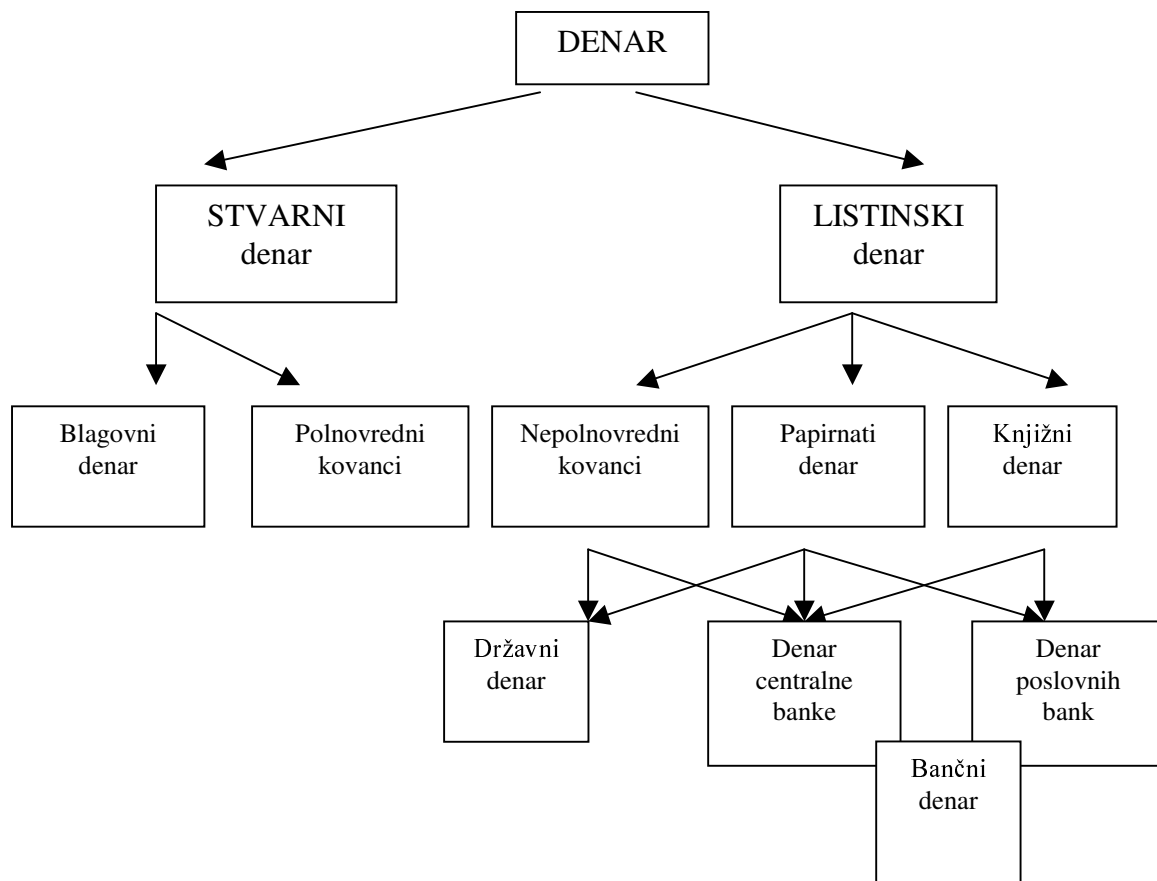
---

² Gladkih kosov kovine v obliki novcev

3 KLASIFIKACIJA DENARJA

Slika 3.1 Klasifikacija denarja

Vir podatkov: prirejeno po Ribnikarju (1999, 26)

Denar, ki ga poznamo danes, je listinski in se razlikuje (Ribnikar 1999, 27):

➤ Fizično:

- nepolnovredni kovanci,
- papirnati denar,
- knjižni denar.

➤ Izdajatelj:

- država izdaja državni papirnati denar. To so obveznice, izdane zaradi izrednih finančnih potreb oziroma v prehodnih obdobjih.
- centralna banka izdaja papirnati denar, imenovan bankovec. Izdaja pa nekaj knjižnega denarja, ki so imetja na tekočih in žiro računih, ki so last države in drugih pravnih oseb.

- poslovne banke izdajajo knjižni denar. V nekaterih državah pa tudi bankovce (na primer Anglija).
- Pravni status:
  - za pravne osebe je obvezno plačilno sredstvo knjižni denar in ima kot denar poslovnih bank kot nedržavnih institucij močnejši pravni status.
  - za zasebnike je v uporabi plačilo z gotovino, ki ima kot denar centralne banke, ki je državna institucija, šibkejši pravni status.
- Zakonitosti pri plačevanju:
  - zakonito plačilno sredstvo, ko prodajalec ali upnik ne sme odkloniti plačila v tem denarju.
  - opcijski denar, ko prodajalec ali upnik lahko odkloni ta denar. Lahko pa ga sprejme in s tem ne stori kaznivega dejanja.

4 DENARNI SISTEM

Denar je obstajal, še preden je nastala država kot organizirana družba, ki ureja družbena vprašanja z zakoni. Na taki stopnji je uporaba denarja urejena z navadami ljudi. Pri primitivnih oblikah denarja je bila ureditev primitivna (Glogovšek 1996, 19).

Ko denar doseže razvitejšo obliko in ko organiziranost družbe doseže višjo stopnjo z urejenim pravnim redom, se tudi ureditev denarništva kaže v obliki denarnega sistema ali denarne veljave. Ta je določena s pravnimi predpisi, ki jih izdaja država in so del njene pravne ureditve: zakon o denarju, zakon o centralni banki, zakon o kreditiranju in kreditnih bankah, zakon o deviznem poslovanju, zakon o ureditvi plačilnega prometa, ustava s temeljnimi določili, navade, uzance... Najpomembnejša v denarnem sistemu je denarna enota, ki je v veljavi. Določeno morajo biti: njeno ime, snov, iz katere je narejena, oblika, videz, razmerja do drugih valut, razmerja do zlata, izdajatelj valute, način izdajanja, način plačevanja z denarjem (plačilni promet), način prenašanja iz države v državo (devizni promet), način zamenjave obrabljenega denarja, način reguliranja denarnega obtoka... (Glogovšek 1996, 18).

V besednih zvezah, kot je na primer zlata valuta, nam pojem valuta izraža, kako je določena vrednost denarne enote (Ribnikar 1999, 37):

➤ prosta ali papirnata valuta:³

opredeljujemo jo kot sistem, kjer vrednost denarja ni določena z vrednostjo vnaprej določene količine konkretnega blaga. Vendar oblikovanje vrednosti ni povsem prosto in jo zato imenujemo manipulirana valuta. Eden od sistemov je dirigirana zlata veljava ali omejena plačilna zlata veljava. V obtoku so nezamenljivi bankovci, emisijska banka pa ima v svojih trezorjih zlato kritje, ki služi potrebam zunanje trgovine in mednarodne cirkulacije zlata. Papirnata valuta mora biti reagirana z deviznim režimom in z režimom uvoza in izvoza, kar vpliva na notranjo vrednost valute. Vrednost proste valute pa je tako odvisna od politike in ukrepov države⁴ (Glogovšek 1999, 24).

---

³ Izraz papirnata valuta uporabljamo kot sinonim za prosto valuto, vendar ne pove isto kot izraz prosta valuta. Za prosto valuto namreč ni značilno, da je narejena iz papirja. Lahko bi bila narejena iz katere koli snovi. Zanj je značilno samo to, da ni vezana na vrednost, iz katere je narejena

⁴ S to politiko reguliranja vrednosti denarja se je pojavil izraz indeksna klavzula. Ta sistem je v veljavi, kadar centralna banka vodi politiko po indeksu cen. Pri naraščanju cen nad določenim indeksom bo vodila restriktivno kreditno politiko, da bi zmanjšala denarni obtok. Pri padanju cen pod določen indeks pa ekspanzijsko politiko, da bi povečala denarni tok

➤ vezana valuta:

vrednost denarja je določena z enako vrednostjo drugega blaga, običajno zlata ali srebra. Količina denarja v obtoku je odvisna od razpoložljive količine valutnega blaga, denarna oblastvena institucija ima glede izdajanja denarja vezane roke. Za sistem vezane valute morajo biti izpolnjene določene zahteve, denimo: država mora izraziti vrednost denarne enote (1 frank) z vrednostjo določene količine izbranega valutnega blaga (290 mg zlata) oziroma določiti ceno zlata v frankih. Ta država (ali njeni organi) mora biti pripravljena kupovati in prodajati zlato po določeni ceni. V zameno daje franke in dovoljevati mora pretapljanje frankov v nekovano obliko zlata. Pri tem ne sme zaračunavati več, kot so stroški kovanja in pretapljanja. Če v obtoku ni frankov iz zlata potem mora po določeni ceni kupovati zlato z bankovci centralne banke. Po isti ceni mora tudi prodajati svoj denar. Vezana valuta je mednarodni sistem, zato mora dovoljevati prost uvoz in izvoz zlata. Zlato, ki gre iz ene države v drugo, povezuje te države v en sistem.

➤ vzporedna valuta zlata in srebra:

je najstarejši sistem kovanega denarja, kjer sta valutno blago zlato in srebro. Kovanci so bili oblikovani iz obeh kovin, običajno z istim imenom, oboji so veljali kot zakonito plačilno sredstvo. Pri tem je veljala kovna prostost in pravica topljenja. Utežno razmerje med zlatniki in srebrniki je ustrezalo menjalnemu razmerju med obema kovinama. Zaradi oblikovanja razmerja na trgu ter prostega uvoza in izvoza teh kovin se je to razmerje menjavalo, temu pa ni sledila sprememba utežnega razmerja med kovanci, ki bi se morali na novo kovati. Kovanca nimata več enake oziroma realne notranje vrednosti, pač pa le nominalno oziroma zunanjo. V takih razmerah ni več vseeno, v katerem denarju se plačuje, in vsakdo želi dobiti večvreden denar ter se znebiti manjvrednega. Zaradi tega so bile določene denarna klavzule na način plačevanja, da bi zmanjšali špekulacijo.

➤ bimetalizem ali dvojna valuta:

želi odpraviti slabosti vzporedne valute. Razmerje med vrednostjo zlata in srebra je določeno z zakonom in ni več prepuščeno trgu. Država je menjalno razmerje podpirala, da je po potrebi zamenjala en denar za drugega ali kovino za denar iz druge kovine. Pojavi se nova slabost sistema definirana z Greshamovim⁵ zakonom.

Tisti denar, ki je doma precenjen, ker država podpira ugodnejše razmerje, kot je na trgu, postane slabši denar. Sistem bi deloval dobro, če bi vse države, ki imajo

---

⁵ Thomas Gresham je bil finančni svetovalec kraljice Elizabete v Angliji med leti 1519-1571, znan po svojem zakonu: "Slab denar izpodriva dober denar."

bimetalizem, podpirale enako menjalno razmerje med zlatom in srebrom, to pa bi morale ustrezati razmerju produkcijskih stroškov obeh valutnih kovin.

➤ monometalizem ali enotna valuta:

je denarni sistem, v katerem so v obtoku valutni kovanci iz samo ene snovi. Za to valutno snov, ki je srebro ali zlato, veljajo značilnosti vezane valute z vključno pravico topljenja kovanca in prosta zunanja ter notranja trgovina z valutno snovjo. Srebrni monometalizem je bil odpravljen konec 19. stoletja, ko je v večini držav zavladata zlata valuta zaradi specifičnih pogojev (Glogovšek 1996, 22):

- velika elastičnost ponudbe in povpraševanje po zlatu,
- časovna skladnost med povprečjem proizvodnje zlata in splošnim povečanjem proizvodnje,
  - prilagajanje količine denarja v obtoku potrebam gospodarstva z zmanjševanjem vsebine valutnih snovi v kovancih ali z zmanjševanjem kritja in z uvajanjem pomožnega denarja, najprej papirnatega in nato knjižnega,
  - državno reguliranje cene in prometa zlata in s tem onemogočanje dejanskega delovanja ponudbe in povpraševanja.

Glede na to, kakšen denar je v obtoku, poznamo tri oblike zlatega monometalizma:

- do leta 1914 je bila to valuta zlatih kovancev, za katere je veljala kovna prostost, za bankovce pa zamenljivost za zlatnike,
- po 1. svetovni vojni so države, ki so ponovno uvedle zlato valuto, uvedle valuto zlatih palic, kjer ni zlatnikov v obtoku. Vso monetarno zlato je imela centralna banka, ki je zamenjevala samo večje količine bankovcev,
- v primeru, ko so države uvedle zlate devize, so bili bankovci zamenljivi za devize tistih držav, ki so imele zlato valuto.

Ekonomisti razlikujejo med notranjo in zunanjo vrednostjo denarja. Notranja vrednost, ki je enaka vrednosti snovi, iz katere je denar narejen, je navadno zanemarljivo majhna. Zunanja vrednost denarja je njegova kupna moč, torej količina stvari, ki jo lahko kupimo z enoto denarja. Določi jo država, ki ima pravico izdajati denar in določati njegovo količino. Če država izda preveč denarja, se njegova kupna moč zmanjšuje; denar postaja slab denar, saj slabo meri vrednost, tudi varčevati z njim ni več mogoče. Povpraševanje po denarju je količina gotovine (bankovcev in kovancev) in vlog na vpogled, ki jo želijo imeti nebančni sektorji v narodnem gospodarstvu: prebivalstvo, podjetja in država. Gre torej za del finančnih sredstev, ki ne prinašajo obresti, mogoče pa jih je kadarkoli uporabiti. Tej sposobnosti denarja pravimo likvidnost. Povpraševanje delimo na transakcijsko in likvidnostno. Transakcijsko nastaja, ker tokovi dohodkov in izdatkov niso usklajeni; plačo običajno dobimo enkrat

na mesec, z njo pa kupujemo cel mesec. Transakcijsko povpraševanje po denarju je povprečna količina gotovine in sredstev na transakcijskih računih. Ta pa je odvisna od višine dohodkov in njihove pogostosti; čim višji so dohodki, tem večje je transakcijsko povpraševanje, čim bolj pogosto jih dobivamo, tem manj denarja potrebujemo. Na to, koliko sredstev je kdo pripravljen imeti v obliki denarja, ki ne prinaša obresti, vpliva obrestna mera, likvidnost drugih finančnih sredstev, ki prinašajo obresti, in inflacija. Če je obrestna mera nizka in če finančni sektor ne ponuja možnosti za naložbe, se ljudem ne splača ukvarjati z njimi; raje imajo denar. Drugače je z inflacijo: če je visoka, denar hitro izgublja kupno moč, ljudje ga spreminjajo v kaj drugega, največkrat v tuj denar ali najrazličnejši material.

Likvidnostno povpraševanje nastaja zaradi njegove likvidnosti; ljudje se zaradi morebitnih bodočih večjih zaslužkov odrečejo zdajšnjim zaslužkom. Odrečejo se dohodkom, ki bi jih pridobili, če bi namesto neobrestovanega denarja imeli druge vrste finančnih in nefinančnih sredstev. Kolikšno bo likvidnostno povpraševanje, je odvisno od razlike med zdajšnjo in pričakovano obrestno mero oziroma zdajšnjo in pričakovano ceno vrednostnih papirjev. Če je obrestna mera nizka, cene papirjev pa visoke, pričakujejo, da se bo obrestna mera dvignila in cene papirjev padle.

4.1 Moč denarja

Pravijo, da je ljubezen do denarja vir vsega zla, in to za nekatere ljudi gotovo velja: stiskači so zaljubljeni v svoj denar, tatovi pa v denar drugih ljudi! Denar je mnoge zapeljal v zločin, vendar za čudo slovi tudi kot prinašalec sreče. Kdo lahko zanika očitne prednosti vseh, ki imajo veliko denarja? V vseh obdobjih so poznali čudna verovanja v moč denarja. Od antike naprej so uporabljali kovance za izganjanje zlih duhov, za zagotovitev varnega potovanja po smrti, za zdravljenje kuge, za srečo v bitki in za zaobljubo večne ljubezni. Umor, rop, požig in podkupovanje – kjer je zločin, tam je tudi denar. Denar sam po sebi gotovo ni vir zla, temveč samo potreben del vsakdanjega življenja. Zakaj je potemtakem tako pogosto motiv zločina je vzrok v pohlepu in zavisti, v revščini in pomanjkanju ali pa v tem, da zločinci vidijo v denarju sredstvo, s katerim bodo dosegli srečo, ki jim po njihovem mnenju primanjkuje? Najbolj znana zgodba o pohlepu je verjetno legenda o kralju Midasu. Ta je prosil bogove, naj mu podelijo moč, da bi se vse, česar bi se dotaknil, spremenilo v zlato. Kmalu pa je odkril, da je ta sposobnost huda nadloga. Njegovo veselje se je spremenilo v trpljenje, saj so se v zlato spremenile hrana, pijača, nazadnje pa celo njegova najljubša hčerka (Joe Cribb 1992, 24).

Poglavitni cilj morskih razbojnikov je bil ladjevje španske zakladnice, ki je iz Mehike tovorilo srebrne osmerce⁶ in zlate dublone⁷. Ker so razbojniki imeli malo priložnosti za zapravljanje plena, so zaklad navadno zakopali in ga shranili za stara leta (Joe Cribb 1992, 24).

Eden najbolj znanih človeških zločinov Judeževa izdaja Jezusa, je bil poplačan z denarno nagrado: 30 srebrnikov. Domnevajo, da so bili novci, o katerih govorimo, srebrni šekli feničanskega mesta Tira. Tirski šekli so bili edini srebrniki, ki so v 1. stoletju v velikih količinah krožili po Palestini (Joe Cribb 1992, 25).

Meč za odganjanje demonov, narejen iz kitajskih novcev, so obesili na bolnikovo posteljo, da bi odvrnil zle duhove. Namesto meča so uporabljali tudi amulet za odganjanje duhov v obliki novca. V Britaniji so vladarji bolnim podložnikom podarili zlatnik, da bi prej ozdraveli. V Nemčiji so verjeli, da srebrne medalje varujejo pred kugo (Joe Cribb 1992, 25).

Popotniki so nosili srebrne amulete, da bi si pridobil varstvo svetega Jurija, zaščitnika jezdecev. Indijski muslimani so nosili Mohamedovo ime na kopiji kvadratne srebrne rupije. Podoba opičjega boga Hanumana na okrogli srebrni rupiji je prinašala tolažbo Hindujcem. Kitajci so pošiljali denar svojim umrlim s sežiganjem bankovcev (Joe Cribb 1992, 25).

4.2 Državne velesile in njihov denar

4.2.1 Združene države Amerike

V Združenih državah Amerike imajo dolarje in cente. Kovance in bankovce so v Severni Ameriki uvedli evropski priseljenci. Ker Britanija ni izdajala kovancev in bankovcev za svoje naseljence, so ti namesto tega uporabljali tobak, ogrlice iz školjk in uvožene španske kovance osmerce. Poleg tega so kolonisti sami izdajali svoje bankovce in jih imenovali menice. Dolar so izbrali za denar Združenih držav Amerike še pred podpisom Deklaracije o neodvisnosti⁸. Prvi ameriški dolarji so bili papirnati. Leta 1775 so začeli izdajati menice, ki so se glasile na kontinentalni denar: leta 1794 so izdali tudi srebrne dolarje. Ameriški dolar je najpogosteje uporabljen denar v svetu. (Joe Cribb, 1992, 28).

Po obdobju načrtovanja in preizkušanja so Združene države leta 1793 začele izdajati svoj denar, temelječ na dolarju. Bakrenemu centu iz leta 1793 je leto kasneje sledil srebrni dolar in leta 1795 desetdolarski zlatnik. Velikost centa je posneta po

---

⁶ Španski novci za 8 realov

⁷ Nekdanji španski zlatnik

⁸ 4. julija 1776

britanskem polovičnem peniju, velikost dolarja pa po španskem osmercu. (Joe Cribb 1992, 28).

Trdnjava Knox v Kentuckyju je od leta 1938 zakladnica zlatih rezerv Združenih držav. Zlato hranijo v betonskih in jeklenih blagajnah, in to v poslopju, ki je varno pred bombnim napadom in ki ga varujejo oboroženi stražarji (Joe Cribb 1992, 28).

V 19. stoletju je bila večina denarja v Združenih državah papirnata. Odkar so leta 1848 v Kaliforniji odkrili zlato, so v rudarskih naseljih namesto denarja uporabljali zlati prah in kepice zlata. Ko je zlato prispelo v San Francisco, središče rudniškega območja, so iz njega skovali novce (Joe Cribb 1992, 29).

Po velikem zlomu leta 1929 se je vrednost dolarja zelo zmanjšala. Ob koncu leta 1931 je bilo zaprtih že 4000 bank. Brezposelnost je bila velikanska in mnogo ljudi se je prehranjevalo tako, da so se postavljali v vrste pred dobrodelnimi organizacijami, ki so delile obroke (Joe Cribb 1992, 29).

Leta 1976 so v okviru proslave ob dvestoletnici ameriške neodvisnosti izdali spominske novce. Leta 1979 so izdali dolarski novc s portretom voditeljice feministke Susan B. Anthony. Novc ni bil ljubljen, zato so ga umaknili iz obtoka. 441 milijonov dolarjev s podobo Susan zdaj čaka na svojo usodo v trezorjih. Dolarske kovance pa še vedno uporabljajo v igralnicah v Las Vegasu, Atlantic Cityju ter New Yorku. Mečejo jih v reže igralnih avtomatov, imenovanih enoroki razbojniki (Joe Cribb 1992, 29).

Osrednja podoba na današnjih novcih so portreti predsednikov: Eisenhowerja na dolarju, Kennedyja na poldolarskem novcu, Washingtona na novcu v vrednosti četrтинke dolarja, Franklina D. Roosevelta na novcu za 10 centov, Jeffersona na novcu za 5 centov in Lincolna na novcu za 1 cent (Joe Cribb 1992, 29).

4.2.2 Francija

V Franciji je do uvedbe eura⁹ bil knjižni denar frank in centime. Najstarejši znani francoski denar pa so grški srebrniki pred skoraj 2500 leti v Masiliji¹⁰. Od drugega stoletja pr. Kristusom so Galci kovali novce po grških vzorih, ko pa so jih podjarmili Rimljani, so ti prinesli s seboj svoj denar. Rimski novci so ostali v uporabo do tedaj, ko so frankovski kralji začeli izdajati srebrne denarije, prve prave francoske novce. Frank, prvič izdan kot zlatnik leta 1360 in kot srebrnik leta 1577, je postal osrednja francoska denarna enota šele leta 1795. Poslej je obdržal ta položaj, vendar se je njegova vrednost zaradi revolucij in vojn pogosto spreminjala. Zadnja velika sprememba je nastala leta 1960, ko so izdali novi frank, vreden 100 tedanjih frankov (Joe Cribb 1992, 30).

V 5. stoletju pr. Kr. je grška kolonija Masilija kovala majhne srebrnike z različnimi podobami. Ena izmed njih je bila ovnova glava na malem novcu v sredini zgoraj.

---

⁹ 1. januar 1999

¹⁰ Današnjem Marseillu

Kolonija je bila zelo uspešna. Od približno leta 350 pr. Kr. so njene srebrnike uporabljala tudi keltska plemena v Galiji in severni Italiji. Sveti Eligij, zaščitnik kovničarjev in zlatarjev, je v 7. stoletju v pariški kovnici koval denar za merovniške kralje iz Galije. Različne denarije so izdajali tudi različni vladarji, ki so se menjavali v vladi Francije, tako je Karel Veliki izdal denar, katerega je uvedel njegov oče Pipin¹¹, to je bil edini denar, ki so ga uporabljali v Franciji, dokler ni kralj Ludvik IX. leta 1266 uvedel srebrnega grosa; Filip IV. je imel vzdevek Le bel¹², dal si je kovati svoj zlatnik pod istim imenom; Ludvik XIV. je za svoj simbol izbral sonce, saj si je domišljjal, da je vsemogočno središče sveta; od časa Franca I.¹³ se na novcih pojavljajo francoski kralji; portret Napoleona Bonaparteja se je pojavil na novcih leta 1802, ko je Napoleon postal konzul republike, cesar je postal leta 1804. Zgodilo pa se je tudi, da so izbrali preveč asignatov, ki so izgubili vrednost, in tako so morali uničiti tiskarske stroje in bankovce zažgati (Joe Cribb 1992, 30,31).

Revolucijo v letih od 1790 do 1793 so Francozi financirali s papirnatim denarjem imenovanim asignati¹⁴. Za novce so veljale predrevolucijske vrednosti, vendar so podobe odsevale dnevno politiko. Leta 1795 je postal frank osrednja denarna enota (Joe Cribb 1992, 31).

4.2.3 Nemčija

V Nemčiji je do uvedbe eura¹⁵ bil knjižni denar marka. Marko so uvedli leta 1871, ko je pruski kralj Viljem I. ustanovil nemško cesarstvo. Preden je postala osrednja denarna enota, so jo uporabljali kot utežno mero. Tedanje denarne enote so bile tolar, gulden in dukat. Pfenig ima daljšo zgodovino, saj so ime uporabljali že za nemške srebrnike iz 11. stoletja. Pred nastankom nemškega cesarstva so imela vsa nemška kraljestva, države in mesta svoje denarne sisteme. Podobni sistemi so obstajali tudi na sosednjih območjih – v Poljski, Češkoslovaški, Avstriji in Švici. Ko je Viljem I. Pruski leta 1871 postal nemški cesar, je poenotil tudi nemški denarni sistem. Njegova temeljna denarna enota je bila marka. Prejšnji tolar je bil vreden pet mark (Joe Cribb 1992, 32).

Leta 1923 se je nemški denarni sistem sesul. Bankovci so bili le še ničvreden papir, uporabljali so jih za tapete, starši pa so dajali zavitke denarja otrokom za igrače. Med prvo svetovno vojno in po njej so kraljeve oblasti izdajale kovance in bankovce majhne vrednosti. Po prvi svetovni vojni je imela marka vse manjšo vrednost, zato so ljudje potrebovali vse več mark za nakup izdelkov. Da bi rešili problem, so banke izdajale

---

¹¹ Prvi francoski kralj

¹² Lepi

¹³ 1515-1547

¹⁴ Bankovci prve francoske revolucije

¹⁵ 1. januar 1999

bankovce velikih vrednosti. Bančnim uradnikom se je kar mešalo, saj so imeli opraviti z vse večjim številom ničel (Joe Cribb 1992, 33).

4.2.4 Italija

Do uvedbe eura¹⁶ so v Italiji sredi 19. stoletja, ko je postal kralj Italije Vittorio Emanuele I., liro razglasili za temeljno italijansko denarno enoto. Beseda lira izhaja iz latinske besede libra, imena utežne enote, s katero so določali vrednost zgodnjega rimskega bronastega denarja. Pred uvedbo novcev so Rimljani plačevali z govedom in s koščki brona. Z novci so se v tretjem stoletju pr. Kr. seznanili v grških mestih v južni Italiji in na Siciliji. Ta so namreč novce uporabljala že 200 let. Zgodnji rimski novci so bili različice grških novcev ali pa tehtani bronasti novci z grškimi motivi. Evropsko trgovino so stoletja obvladovala italijanska mesta Pavia, Genova, Benetke, Firenze in Amalfi. Italijanske zlate dukate so uporabljali in posnemali širom po Evropi in v deželah vzhodnega Sredozemlja (Joe Cribb 1992, 36).

Prvi rimski denar je imel obliko ulitih bakrenih kepic. Take kepace so pri plačevanju tehtali. V 3. stoletju pa so že uporabljali ulite kose bakra v obliki novcev. Iz tega časa je tudi srebrnik z glavo boginje Rome. Kolosej, najslavnejši ohranjeni spomenik rimskega imperija, je bil upodobljen na novcih iz leta 80. To leto so ga namreč dokončali. V areni so potekale gladiatorske igre. Moške in živali so se v njem bojevali do smrti ter tako zabavali krvi željne vladarje in meščane. V 13. stoletju sta italijanski mesti Benetke in Firenze začeli kovati zlatnike, ki so jih v Benetkah imenovali dukati ali sekvini, v Firencah pa florini. Večina rimskih vladarjev je izdajala srebrnike, zlatnike in bronaste novce. Osnovna upodobitev je bil navadno portret. Vladarji so te novce pogosto izrabljali za predstavljanje svojim podložnikom. Tako so ljudstvu lahko pokazali, kakšni so na pogled in s kakšnimi častnimi nazivi se ponašajo. V 14. stoletju se je v severni Italiji, posebej v Lombardiji pojavilo prvo bančništvo. To je bil začetek sodobnega komercialnega bančništva (Joe Cribb 1992, 36, 37).

4.2.5 Španija in Portugalska

Leta 1492 se je Krištof Kolumb odpravil iz Španije, da bi našel zahodno pot proti vzhodu, in pri tem odkril Ameriko. Šest let pozneje je Portugalec Vasco da Gama priplul v Indijo, vendar okoli Afrike. Ta dva dogodka sta dramatično spremenila denarno zgodovino. Povzročila sta, da so v Amerikah, Afriki in delno Aziji začeli izdajati novce, podobne evropskim, in da so s teh celin spravili v Evropo velikanske količine zlata in srebra. Španija je v Evropo in Azijo pripeljali milijone srebrnih osmercev iz Mehike, Peruja in Bolivije. Portugalska je Evropo zalagala z zlatom iz Afrike, Indije, Kitajske in Brazilije. Španska pezeta, uvedena leta 1869, je dobila ime po

---

¹⁶ 1. januar 1999

ljudskem izrazu za majhen srebrnik, pezeta je bila knjižni denar vse do uvedbe eura ¹⁷. Sodobni portugalski eskudo je nastal leta 1915, dokler ga ni izpodrinil euro (Joe Cribb 1992, 38).

Prve novce, skovane v Španiji in na Portugalskem, so v 4. stoletju pr. Kr. izdali grški naseljenci. Njihova osrednja kovnica je bila v Emporiumu¹⁸ v severnovzhodni Španiji. Kasneje so kovali tudi kartažanske, keltske in rimske novce. Leta 711 je mavrska vojska pod poveljstvom Arabcev premagala Zahodne Gote v Španiji in začela kovati svoje novce. Islamske motive z mavrskih novcev so na svojih najstarejših novcih posnemali tudi krščanski kralji Kastilije in Portugalske, ki so v 15. stoletju premagali Mavre iz Španije. Iskanje zlata je privedlo Kolumba v Ameriko in Vasca da Gama v Indijo. Iz zlata, ki sta ga odkrila, so izdelovali novce, kakršna sta španska zlatnika Ferdinanda in Izabele in portugalski zlatnik Janeza III. Portugalskega. Španski osvajalci obeh Amerik so začeli hitro izkoriščati bogate zlate žile in srebrove rudnike, ki so jih odkrili v Mehiki, Boliviji in Peruju. Grobo izdelane novce, srebrne osmerce in zlate dublone so nalagali na zakladniške ladje, namenjene v Evropo. Te ladje so bile pogosto plen morskih razbojnikov. Zaradi dotoka srebra in zlata je postala Španija ena najbogatejših držav na svetu, vendar je denar porabila za vojno. Cene so naraščale in bronastim novcem so morali spremeniti vrednost. Leta 1808 so v Španiji okronali dva nova kralja: zakonitega dediča Ferdinanda VII. in Napoleonovega brata Jožefa. Francoskega samozvanca je pregnala angleška vojska pod poveljstvom kasnejšega vojvode Wellingtonskega. Oba kralja sta kovala novce, vendar je britanska vojska uporabljala svoj denar, tudi žetone s portretom Wellingtona. Med državljansko vojno (1936-1939) je španska republikanska država izdala bankovec. Po vojni pa so kovali portrete fašističnega generala, zmagovitega poveljnika proti republikanskim sil (Joe Cribb 1992, 38, 39).

4.2.6 Grčija in Mala Azija

Vsi današnji novci izvirajo iz antičnih grških novcev, te pa so najprej kovali v Mali Aziji. Stari Grki so dali novcem značilno okroglo obliko s podobo na obeh straneh. Od takrat sta imeli Grčija in Mala Azija najrazličnejše vladarje – Grke, Perzijce, Rimljane, Bizantinca, Turke, Francoze, Italijane, Britance, Ruse in Nemce – in vsi so izdajali svoje lastne novce. Do 1. januarja 2001, ko je Grčija prevzela euro, je bil njihov denar drahma. Ime drahma je prevzela po novcu iz antične Grčije, uvedli so jo leta 1831, ko je Grčija dobila neodvisnost. V Turčiji pa imajo liro, lira izdana leta 1930 kot papirnati denar se je preimenoval v turški funt (Joe Cribb 1992, 40).

---

¹⁷ 1. januar 1999

¹⁸ Danes Ampurias

Rimljani so veliko novcev skovali na območjih rimskega cesarstva, na katerih sta danes Grčija in Turčija. Bizantinski vladar Aleksij II. je novce koval v Konstantinoplu in v Solunu v Grčiji. Čete tekmecev, ki so se bojevale za današnjo vzhodno Turčijo, so izdajale bronaste novce. Novce z levjo glavo so dali skovati krščanski armenski kralji iz Kilikije, novce s sedečim vojščakom, pa turški vladarji iz Mardina. Turški otomanski sultani so vladali tako Grčiji kot Turčiji. Po vsem imperiju, raztezajočem se od Alžirije do Iraka in od Madžarske do Jemna, so izdajali novce brez upodobitve. Vozlasti simbol na velikem srebrniku in bankovcu je uradni podpis sultanov. Leta 1828 se je Grčija rešila turške prevlade. Prve novce, bakrene kovance za 10 leptov iz leta 1831, je izdala republika Grčija. Leta 1831 je Grčija pod Otonom I. Bavarskim postala kraljevina. Kraljev portret je upodobljen na zlatniku za 20 drahem. Leta 1923 je bilo v Turčiji konec otomanske vladavine in pod vodstvom Kemala Atatúrka je država postala republika. Atatúrkov portret je na novcu za 100 kurusov, izdanem leta 1934 (Joe Cribb 1992, 40, 41).

4.2.7 Združeno kraljestvo Velike Britanije

Vsi deli Združenega kraljestva Velike Britanije - Anglija, Škotska, Severna Irska, Wales, otok Man in otoki v Rokavskem prelivu – uporabljajo denarni sistem, ki temelji na funtu šterlingu, ta pa se deli na 100 penijev. Pred letom 1971 je imel funt šterling 240 penijev, 12 penijev pa je bilo en šiling. Na vseh naštetih območjih, razen v Angliji in Walesu, kjer uporabljajo bankovce angleške banke, so v obtoku različne oblike papirnatega denarja. Posebne novce kujejo za otok Man in otoka Guernsey in Jersey v Rokavskem prelivu. Drugod uporabljajo britanske novce, skovane v kraljevi kovnici Llantrisant v Walesu. Prve novce so v Britaniji izdelali Kelti in Rimljani. Od tistih se je britanski denar razširil v vse konce sveta, v glavnem po zaslugi trgovine in vojn. Funt šterling je še vedno ena najpomembnejših valut na svetu (Joe Cribb 1992, 45).

Kralj Edvard I. je leta 1279 uvedel srebrni peni šterling. Njegove novce so pri trgovanju tako pogosti uporabljali, da so po njih delali mnoge tuje posnetke. S širitvijo trgovine se je navadnemu srebrnemu peniju v 14. stoletju pridružilo več novcev večjih vrednosti. Srebrni groat je bil vreden štiri, zlatnik noble pa 80 penijev. Nadomestni drobiž se je ponovno pojavil v poznem 18. stoletju, ker vladi ni uspelo skovati dovolj bakrenih novcev. Trgovci so se na to odzvali tako, da so sami izdajali bakrene žetone. Valižanski polovični peni s podobo druida je uvedlo valižansko združenje bakrenih rudnikov; novce s podobo lady Godive so izdali v Coventryju. Legenda pripoveduje, da je lady Godiva gola jezdila po ulicah Coventryja, da bi svojega moža pripravila k zniževanju davkov. Edini človek, ki je oprezal za njo je dobil vzdevek Radovedni Tom. Prvo decimalizacijo so uvedli leta 1849, ko so izdali novce za dva šilinga ali florin,

vreden desetino funta. Po popolni decimalizaciji leta 1971 je ta kovanec postal novec za 10 penijev (Joe Cribb 1992, 46,47).

5 NASTANEK IN RAZVOJ DENARJA

Kdaj se je denar pojavil, ne vemo zagotovo. Mejniki gotovosti je iznajdba pisave, saj se lahko zanašamo na zgodovinske zapise. Pred tem pa arheološke najdbe kažejo na izvor človeka, delitev dela in razvoj civilizacij. V naravnem gospodarstvu ni menjave, torej denar ni potreben. Razvoj denarja poteka vzporedno z razvojem blagovnega gospodarstva. Nastanek denarja je najprej širše skupnosten in šele kasneje ožji ekonomski fenomen (Vilar 1990, 29).

V začetku so ljudje med sabo trgovali tako, da so izmenjavali predmete. Na to spominja latinski izraz za denar PECUNIA, kar pomeni drobnica. Kasneje so nekateri predmeti postajali vse bolj priljubljeni in tako dobivali denarni značaj. Posebno zaželeni sta bili svetli in mehki kovini – zlato in srebro. V začetku so ju rabili kar v surovem stanju, v kosih, ki so jih tehtali. Tak denar so poznali že stari Grki in Rimljani, še prej pa Kitajci (že okrog leta 1000 pr.n.št.). Na to nas spominja grški TALENT (TALANTON=TEHTNICA), italijanska LIRA (LIBRA=UTEŽ). Naša beseda DENAR izvira iz latinskega DENARIUSa, ki je bil rimski srebrnik teže 4,5 g iz leta 269 pr. n. št.

Že pred iznajdbo denarja je potekala blagovna menjava (barter trgovina), denar jo je le poenostavil in pospešil. Denar je skozi zgodovino prešel različne razvojne stopnje, od vezane do proste ali papirnate valute. V narodnih gospodarstvih opravlja pet funkcij:

- je splošno merilo vrednosti, ki preko cene izraža vrednost blaga,
- fizično posreduje v blagovni menjavi in se pojavlja kot menjalno sredstvo,
- ko ne kroži kot menjalno sredstvo in se shranjuje v trezorjih, ga nekdo hrani za kasnejše potrebe, opravlja zakladno vlogo,
- ko je bil v celoti krit z rezervami zlata in je bil pri emisijski banki zamenljiv za zlato, je deloval kot svetovno plačilno sredstvo, torej je omogočal plačilo po vsem svetu,
- v menjalnih transakcijah, ko predaja blaga ali izvršitev storitve nista sočasni s plačilom, deluje kot plačilno sredstvo.

5.1 Prazgodovinska doba

Evolucija človeške vrste je dolgotrajen proces več milijonov let. Arheološke najdbe so edina priča tega razvoja, nadaljnje sklepanje je prepuščeno sodobni sposobnosti človeškega uma. Zaradi medsebojne povezanosti rezultatov, ki jih dajejo različne znanosti, je potreben multidisciplinaren pristop. Ne vemo zagotovo, kdaj naj v ta razvoj uvrstimo nastanek in razvoj denarja. Zato je najbolje začeti na samem začetku izvora človeka, temu razvoju slediti in uvrstiti denar na pravo mesto v zgodovini:

➤ stara kamena doba¹⁹ in izvor človeka:

izvor človeka sega v čas izpred 8.000.000 pr. n. št. v Afriko, saj sta najbližja človekova sorodnika gorila in šimpanz, ki živita v pragozdovih tropske Afrike. Tu so odkrili tudi najstarejše ostanke Avstralopiteka. Že pred izumrtjem je to vrsto zamenjala uspešnejša in naprednejša vrsta Homo ali človeka. Priča smo posledicam pokončne hoje, sprostitvi rok za ročne spretnosti in povečanju umskih sposobnosti. Prvotni človeški skupnosti je primaren obstoj in s tem obramba pred naravnimi pojavi ter živalskimi napadi. Človek se je zaradi lažjega preživetja pričel družiti v skupine imenovane horde, ki so se stalno preseljevale in prišle tudi v hladnejša področja, kjer je prišlo do uporabe ognja kot nove revolucionarne možnosti obvladovanja okolja. Pričel je razvijati govor, izdelovati orodje in orožje. Skupine so bile lovske nabiralniške in vse do prve delitve dela ni bilo blagovne menjave. Torej tudi denarja ni moglo biti (Parker 1995, 27).

➤ srednja kamena doba ali poljedelska revolucija:

v času 8.000 pr. n. št. so zadnji ledeni dobi sledile ugodne podnebne razmere, kar je povzročilo naraščanje števila skupnosti. Lov in nabiralništvo nista več zadovoljevala potreb, kar je privedlo do revolucionarnega kmetijstva. Horda se je razvila v rodovno skupnost, ki je pričela z udomačevanjem živali, živinorejstvom ter zaradi zagotavljanja stalne hrane še s poljedelstvom. Gospodarstvo je bilo naturalno. Zaradi boljše organiziranosti in delitve dela je človek proizvedel več blaga, kot ga je potreboval, primanjkovati pa mu je pričelo drugega blaga. Rodovi so se zaradi preseljevanj in potrebe po menjavi blaga pričeli družiti v plemena. S tem se je pričela menjalna trgovina ali trampa med poljedelskimi, živinorejskimi in vojaškimi skupnostmi. Menjavalno se je blago za neko drugo blago, kar pa je privedlo do vrste težav. Srečati sta se morala dva človeka, ki sta razpolagala s predmetom, ki ga je želela nasprotna stran. Priti sta morala do soglasne menjave. Z večanjem produktivnosti je nastajalo vse več vrst blaga v vse večjih količinah. Razvoj je privedel do tega, da je neko blago prevzelo funkcijo splošnega sredstva menjave in tako so se ljudje izognili dolgi verigi menjav. Pomembna je uporabna vrednost takega posrednika predvsem ženske. Najpogostejši posredniki: živina, živalska koža, vojaški predmeti, orodje, človek, posušene ribe, kepe soli, kakavova zrna, školjke, tobak... Denar v tem obdobju lahko pojmuje kot blagovni ali naturalni denar, ki je prevzel funkcijo simbola (Mackay 1993, 1).

---

¹⁹ Trajala je od 3.500.000 do 10.000 pr. n. št.

➤ mlajša kamena doba²⁰ in ločitev obrti od kmetijstva:

človek je odkril bakreno rudo in njeno uporabnost, sledila sta ji še odkritje bronca in železa. Povečala se je delitev dela, kar privede do nastajanja novih obrti, ki so se ločevale od kmetijstva. Povečala se je trgovina na velike razdalje in tako povezala pokrajine med seboj. Zamenjavanje blaga na velike razdalje je bilo oteženo. Ob ostalih blagovnih ekvivalentih so se začeli uporabljati najprej kovinski izdelki, nato pa kot pripravnejši še kosi kovin in kovinske palice, katerih teža ni bila stalna ne kontrolirana in ne zajamčena, preverjena je bila ob vsaki menjavi. Zaradi fizikalnih lastnosti so bile kovine vedno bolj sprejemljive, ker se lahko delijo, so homogene v malih količinah imajo relativno veliko vrednost in niso kvarljive (Lindgren 1980, 15). Trgovino so obvladovali rodovi in plemenski poglavarji, prinašala je bogastvo, ki ga je bilo potrebno zaščititi pred ropanjem, saj so nekatera plemena živela v pomanjkanju. Prihajalo je do vojnih pohodov, v katerih so premagani postajali sužnji zmagovalcev. S tem je pričel človek izkoriščati sočloveka in njegovo delo.

5.2 Stari vek

Že pred rojstvom prve civilizacije sta obstajali dve naselbini²¹: blizu mrtvega morja in v južni Anatoliji na Bližnjem vzhodu. Okrog leta 3.500 pr. n. št. so se prve razpršene vasi združila v strnjena naselja in mesta, iz teh središč so se oblikovale prve mestne civilizacije. Vse so bile v širokih rečnih dolinah: Tigrisa in Evfrata v Mezopotamiji (danes v južnem Iraku. Sumerska civilizacija je temeljila na dvanajstih mestnih državah, najmočnejša je bila Ur.), Inda v Indiji, Rumene ter Modre reke na Kitajskem in Nila v Egiptu.

Prva tovrstna znana civilizacija je bila sumerska v Mezopotamiji (Parker 1995, 36). Iz Mezopotamije izvirajo tudi najstarejši zapisi o trgovanju. Trgovci so uporabljali znake, vtisnjene v glino, ki so bili dokaz lastništva in zagotovilo o neoporečnosti blaga (Parker 1995, 42). Mezopotamski klinopisi omenjajo plačevanje s stehtanimi odmerki srebra (Cribb 1990, 6). Tudi zrnje žita ali ječmena je služilo kot merilo vrednosti, predvsem za prehranske izdelke. Podvrženo pa je bilo dobrim in slabim letinam. Zaradi tega je bilo primernejše za trgovanje srebrom. Srebrne žice so rezali, tehtali ob menjavi z uradno izdelanimi utežmi. Srebro je običajno služilo notranjemu trgovanju širšega spektra blaga, zlato pa zunanemu, danes bi rekli mednarodnemu (Vilar 1990, 33). Svetišča so igrala centralno vlogo regulatorjev v takem monetarnem sistemu ter shranjevalcev računov izvedenih plačil. Kralj sam pa je uzakonil utežne standarde, ki so

²⁰ Trajala od 6.000 do 3.000 pr. n. št.

²¹ Prvo znano obzidano mesto je Jeriho okrog leta 8.500 pr. n. št.

bili posredovani javnosti na klinopisih na glinastih tablicah. Vsako blago je imelo svojo protivrednost v določeni teži srebra. Podobno je veljalo za globe, obresti, plače, davke. Te vrednosti ter s tem znatne količine srebra so si kopičili kralj, aristokracija ter svetniki, srebro je tako dobili simbolično asociacijo nanje (Wiliams 1997, 19).

5.3 Lidija

Inovacija prvega denarja v pravem pomenu besede je priznana kraljestvu Lidije, ki se je nahajalo na območju današnje zahodne Turčije. Območje ni imelo zemlje za poljedelstvo, zato pa ugodno lego med visokogorjem Anatolije in morjem, kar je povzročilo razvoj trgovine (Porteus 1973, 5). Prav lidijskemu kralju Krezu (6. stol.pr. n. št.) pripisujejo prve kovance, ki naj bi jih dal kovati iz elektrona (naravna zlitina zlata in srebra, pridobivali so jo na svojem območju). Bili so obdelani samo z ene strani. Kasneje so se na kovancih pojavljale razne mitološke podobe in pomembni dogodki. Šele rimski cesar Julij Cesar (100-44 pr. n. št.) je dal na kovanec svoj portret, kar je kasneje postala vsesplošna navada. Že okoli 1500 pa se na Češkem pojavijo veliki srebrniki, ki jih poznamo kot Tolarje²², ki so dali ime tako ameriškemu dolarju kot tudi našemu tolarju.

Novci so kosi kovine, označeni z vzorcem, ki nam pove, da je to denar. Najzgodnejše novce so izdelali v 7. stoletju pred Kristusom, in sicer v lidijskem kraljestvu (na ozemlju današnje Turčije). Koščke elektruma (naravne zlitine zlata in srebra) točno določene teže so Lidijci uporabljali kot plačilno sredstvo. Na njih vtisnjena znamenja so bila zagotovilo za njihovo težo in s tem za plačilno vrednost. Postopek vtiskavanja znamenj se imenuje kovanje. Vtisek na novcu je bil osebni pečat oziroma simbol osebe, ki je bila porok za težo novca. Lidijski kralji so na svoje novce dali vtisniti levjo glavo. Nova oblika denarja je doživela velik uspeh in se je hitro razširila v Evropo. Težo lidijskega denarja so merili z enotami, ki so jih imenovali stater (1 stater okoli 14 gramov). Izdelovali so tudi drobiž, celo majhne novce v vrednosti 1/96 staterja. Koščke kovine so dali na nakovalo, nanj nastavili pečat in ga z udarcem kladiiva odtisnili. Ker je bila na nakovalu vrezana levja glava, je ta simbol lidijskih kraljev ostal tudi na novcih.

5.4 Grčija

Okrog 800 pr. n. št. zaradi razpršenosti Grčije po otokih in kolonijah ni mogla nastati enotna politična skupnost, temveč se je razvilo okrog dvesto sužnjelastniških držav ic imenovanih polis. Razlikovale so se po času nastanka in razvoju. Zaradi lažjega preživetja, razprtij med razredi prebivalcev, trgovine ter dobave surovin so spodbujali

---

²² Nemško Taler po rudniku Joachimstal

izseljevanje ter razvoj kolonij. Svoje izdelke so menjavali za kositer, baker, železo in žito (Parker 1995, 53).

Od Lidije so prevzeli tudi uporabo denarja. Pred srebrom so za kovanje uporabljali tudi železo in baker. Polis je jamčila za kvaliteto, vrednost ter ščitila pred ponarejanjem. Ponarejanja denarja se je poslužila polis Samos, ko je Šparti podtaknila denar iz lažnega zlata (Galbraith 1975, 20). Pomembno vlogo pa so Grki dosegli z uporabo denarja v trgovini med različnimi polis.

Iz srebra je kot prva kovala denar Aegina, 625 pr. n. št. Bila je trgovska polis, ki je za svoj denar uporabljala želvo. Naslednja je bil Korint, 575 pr. n. št., s staterjem, ki je nosil simbol krilatega konja Pegasusa. Bila je prva polis, ki je odtisnila zrcalno sliko simbola na drugo stran kovanca. Atene so pričele s kovanjem denarja 575 pr. n. št. z različnimi simboli, ki jih je končno zamenjal simbol mesta, sova (Williams 1997, 31). Okrog 500 pr. n. št. so vojsko in državne uradnike plačevali z denarjem, kar je privedlo k povezovanju pomena denarja z naraščajočo vlogo administracije v polisih ter enakomernejši porazdelitvi bogastva med množico državljanov. Vsakodnevno življenje in razširjanje trgovanja na druga območja je v Atenah privedlo do potrebe denarja manjše vrednosti, zato so pričeli s kovanjem manjvrednega denarja iz bron. Prvi zlat denar so Atene kovale ob koncu peloponeških vojn²³ (Cribb 1970, 79).

Tabela 5.1 Atenski denarni sistem

DENARNA ENOTA	MENJAVA
1 mina	100 drahem
1 tetradrahma	4 drahme
1 drahma	6 obolov
1 obol	8 chalkousov

Vir podatkov: prirejeno po Mackayu (1993, 111) in Williamsu (1997, 34)

Okrog četrtega stoletja pr. n. št. se je pojavil nastanek prve oblike bank. Delovale so v privatnih zmogljivostih, sprva zaradi tujcev, ki ob vstopu v atensko polis niso imeli njene oblike denarja. Sprejemali so denar tudi v hrambo, brez obresti ter posojali denar posameznikom z 12 % letno obrestno mero. Posli so bili tvegani. Banke niso bile pod polis skupnost, saj se je nakopičeno bogastvo Aten hranilo v Akropoli, kot nedotakljivemu svetišču (Williams 1997, 35). Obubožane grške polis so si opomogle s povečano in napredno trgovino na velikem območju novonastalega imperija, združenega iz več monarhij: Makedonije, Egipta, Perzije, Palestine in vse do Indije. Grški novci so se razširili na nova območja in so prvič prikazovali odtise portretov kraljev (Galbraith 1975, 20).

5.5 Rim

Rim je bil ustanovljen 753 pr. n. št. sprva kot majhno mesto z vladavino kraljev, nato pa kot republika pod vodstvom aristokratskega razreda. Denar je imel blagovno obliko, običajno je to bila živina, nato prva cenejša kovina v vlogi denarja neobdelan in tehtan bron, kasneje v obliki štiroglatih delcev. Republika je z njim plačevala vojsko, pobirala davke. Okrog 300 pr. n. št. se v Južni Italiji in Siciliji poleg omenjene uporabe bronu pojavi tudi od tam živečih kolonialnih Grkov privzeta ideja srebrnih in bronastih novcev²⁴, zlati kovanci so se kovali le občasno. Ravno v tem času Rim porazi Kartagino in pridobi prevlado nad Sredozemljem. Dolgotrajne vojne so Rim izčrpale in osvajanje novega ozemlja v Sredozemlju je pomenilo nov vir dobička. Monetarni sistem je formiran z uvedbo enega sistema srebrnih in bronastih kovancev leta 212 pr. n. št. Imel je trdno razmerje na osnovi denariusu, težkega 4,5 g in ovrednotenega z manjšimi denarnimi enotami (Cribb 1990, 64).

Tabela 5.2 Rimski denarni sistem

KOVINA	DENARNA ENOTA	MENJAVA
srebro	denarius	10 asov
srebro	quinnqrius	½ denariusu ali 5 asov
srebro	sestertius	¼ denariusu ali 2 ½ asa
bron	as	1 as
bron	semis	½ asa
bron	triens	1/3 asa
bron	quadrans	¼ asa
bron	sextans	1/6 asa
bron	uncia	1/12 asa

Vir podatkov: prirejeno po Cribbu (1990, 6)

Rim je koval in kontroliral denar znotraj rimskega ozemlja, nekoliko se je opustilo kovanje bronastega denarja. Pri osvajanju dežel Sredozemlja so zavzete dežele v uporabi lahko ohranile svoje kovance samostojno ali vključene v sistem menjave z denariusom. Tak "status quo" v odnosu do vzporednih valut se je včasih tudi spremenil. Primer je tretja Punska vojna ter popoln umik kartaginskega denarja iz obtoka kot simbola moči že uničene dežele. Vzporedna uporaba različnih kovancev je bila obsojena na propad zaradi odvajanja dragih kovin, vojnih plenov in davkov osvojenih dežel v Rim. Pomanjkanje srebra v provincah je povzročilo zmanjševanje količine avtetičnega

²³ Obdobje bojev med grškimi državicami od 431 do 404 pr. n. št.

²⁴ Rimske kovance iz tega obdobja razlikujemo od grških po vtisnjeni besedi "ROMANUM". Oblika, teža, količina ter tehnika sta povsem prevzeti.

denarja teh dežel. V Rimu se je bogastvo kopičilo, neposredna povezava z denarjem in bančno izposojilo je bila vojaška in politična nadvlada. Politiki so si izposojali velike vsote denarja, da bi kupili svojo vlogo v republiki²⁵, ki je vladala velikemu delu Evrope in Bližnjega Vzhoda. Nezadostno nadzorstvo je povzročilo korupcijo in gospodarsko krizo ter oblikovanje imperija 31 pr. n. št.²⁶. Kovanci so se bistveno spremenili v izgledu, ker se je v njih pojavil imperator in njegova družina (Cribb 1990, 65).

Tabela 5.3 Razširitev rimskega denarnega sistema

KOVINA	DENARNA ENOTA	MENJAVA
zlato	aureus	25 denariusov
srebro	denarius	16 asov
srebro	quinarius	8 asov
bron	sestertius	4 asi
bron	dupondius	2 asa
baker	as	4 quadransi
bron	semis	2 quadransa
baker	quadrans	¼ asa

Vir podatkov: prirejeno po Cribbu (1990, 65)

Naslednji imperatorji so si moč in bogastvo pridobivali z razširjanjem imperija in bogastvom, ki ga je iz teh pohodov prinesla vojska. Tako je Rim veliko uvažal, premalo pa sam proizvedel. Imperator se s proračunom ni ukvarjal. Protiutež temu so bili veliki davki, ki pa so prebivalstvo privedli do revščine²⁷ (Weatherford 1997, 54):

- tributum capitis: volilni davek za vse med dvanajstim in petinšestdesetim letom.
- tributum soli: letni davek na lastnino: obdelovalna zemlja, gozdovi, živina, sužnji... Davek je prizadel poljedelstvo manj trgovino, ki je naraščala.

Davka sta zadoščala dokler je bilo bogastvo, ki ga je prinašala vojska v ravnovesju s stroški za vojsko in birokracijo. Kasneje so uvedli še druge davke:

- davek na zemljo,
- davek na prodajo,
- davek na število družinskih članov,
- indictio: davek s količino vina, olja, mesa, usnja,

²⁵ Prebivalstvo se je zadolževalo in prodajalo zemljo bogatim. Ti so ustvarjali posestva imenovana latifundije.

²⁶ Po uboju Cezarja 44 pr. n. št. je po "državlanski" vojni prevzel oblast njegov pranečak Avgustus.

²⁷ Prebivalstvo je bilo prisiljeno prodajati lastnino, celo sebe in lastne otroke v suženjstvo, da bi lahko plačalo davke.

- chrysargryon: davek na izdelke in trgovino na drobno.

V tretjem stoletju našega štetja so imperiju pošle zaloge srebra, izčrpavala ga je neprestana obramba meja in politične krize. Uveden je bil antonianus, ki je imel dvojno vrednost denariusu vseboval je samo 2 do 3 % srebra. Najnižja vsebnost je znašala celo 0,5 %. Razvrednoten je bil zlat denar, deljen je na nižje enote. Nesmiselno postane kovanje bronastega denarja. Cene so naraščale, pojavi se inflacija.

Tabela 5.4 Primer naraščanja plačila vojaka

Vladar	Obdobje	Plačilo vojaka v legiji
Julij Cesar	Okrog 46 pr. n. št.	225 denarijev
Domitian	81 do 96	300 denarijev
Severus	193 do 211	600 denarijev
Carcala	211 do 217	900 denarijev
Maximinus	235 do 238	1800 denarijev

Vir podatkov: prirejeno po Wiliamsu (1997, 54)

Razvejan je bil sistem privatnih bank²⁸, ki so bile postavljene pod državni nadzor šele v 4. stoletju. Razvile so se menjalnice z osnovnimi dejavnostmi: sprejemanje depozitov ob izplačilu 4, 5 do 5, 5 % obresti, nakazovanje denarja tretji osebi, dajanje posojil ob 6 do 12 % obrestih, menjava denarja. Za svoje delovanje so razvili obsežen knjigovodski sistem (Kos 1990, 8).

Za denarnimi reformami je poskušalo monetarni sistem rešiti troje vladarjev (Wiliams 1997, 56):

- Mark Avrelian (270 do 275): zagotovitev 5 % vsebnosti srebra v antonianusu, ponovna uvedba denariusu in asa.
- Dioklecijan (234 do 305): vpeljan je nov srebrnik imenovan argenteus ter nove nižje bronaste enote. Širom imperija je denar kovalo petnajst kovnic, razlikovale so se po začetnicah kovnice, poskusu zaustavitve inflacije s postavitvijo in kontrolo stalnih najvišjih cen dobrin in storitev. Vsi moški potomci so morali nadaljevati poklic svojega očeta. Vlada poskuša ustanoviti lastne delavnice in transport, ki nikoli ne uspejo poslovati kot prejšnje. Poseže celo po zahtevah, da ga častijo kot boga in preganja krščansko vero.
- Konstantin Veliki (307 do 337): uvedba lažjega zlatnika solidusa, ki postane

²⁸ Bankirji so se imenovali argentarius in so poslovali v prostorih ali kar na trgu, za mizo imenovano mensa. Denar je bil shranjen v zavezanih možnjčkih, ki so jih opremili s koščenimi ploščicami kot jamstvo, da ni ponaredkov in slabe kvalitete denarja.

temelj monetarnega sistema. Uvedeni tudi srebrnik in bakreni novci nižje vrednosti. Uvede davke, tudi davek na bogastvo templjev. Kot stabilizatorja ekonomije vidi krščansko vero.

Zlati kovanci niso imeli menjalnega razmerja s srebrnimi. Njihova vrednost se je merila s tehtanjem zlatih palic. To je povzročilo, da so denarno funkcijo prejele tudi druge vrednejše kovine, dragulji, medaljoni. Neodvisno vrednotenje zlatnikov je ta denar še bolj podvrglo vplivu inflacije. Nobena strategija ni imela daljšega učinka na inflacijo, ker je vsak prejšnji monetarni sistem zamenjal novi, ki je čez nekaj let zopet podlegel inflaciji.

Po letu 300 je zaradi lažje obrambe pred vpadi germanskih plemen imperij razdeljen na dva dela, vsakega je vodil en cesar:

- Vzhodni s prestolnico v Bizancu oziroma Carigradu,
- Zahodni s prestolnico v Rimu.

Rimsko cesarstvo je zaradi vpadov tudi razpadlo²⁹.

5.6 Srednji vek

V času od propada rimskega cesarstva pa do konca 15. stoletja so se izgrajevale prve srednjeveške institucije. Med njimi je najpomembnejša Cerkev, ki si je izborila izjemno močan položaj, ne samo na duhovnem ampak tudi na posvetnem področju. Zemlja je bila še vedno glavno produkcijsko sredstvo, katere lastnik je bil formalno kralj, v resnici pa so jo imeli v rokah njegovi vazali (podložniki), predvsem pa tudi cerkev. Suženjstvo v starem, rimskem, pomenu je sicer odpravljeno, toda pojavi se tlačanstvo. Naturalno gospodarstvo je imelo za posledico upad trgovine. Ta se začne oživljati šele z rastjo mest, kjer se koncentrirajo obrtniki in trgovci, organizirani v svoje stanovske cehe.

Cerkev je nadvsem in skuša normativno urejati vse stvari, kar implicira, da je bilo v praksi pogosto drugače, kot je bilo zaželeno. Tudi sama se ni ravnala po tistem, kar je oznanjala, saj je kmalu postala največji lastnik zemlje, denarja, čeprav je v soglasju z Aristotelovo idejo formalno oznanjala, da je pridobivanje dobička greh. To je ni motilo, da ne bi sama posojala na obresti, prodajala privilegije mestom, pobirala rento itd. Sočasno pa je v nauku Tomaža Akvinskega cehom predpisovala "pravično ceno", ki naj zagotovi strukturno stabilnost srednjeveške skupnosti, s tem da omogoči znotraj razredov posameznikom stanu primerno življenje.

---

²⁹ Iz srednje Azije so Huni pod vodstvom Atila povzročili preseljevanje ljudstev. Opuščalo se je obrt in trgovanje, prevladalo je poljedelstvo. Konec zahodnorimskega dela in s tem tudi sužnjelastništva nastopi leta 476.

“V teh pogojih naj bi ljudje živeli kot bratje!” komentira eden od avtorjev. Srednjeveška praksa se je močno razlikovala od teorije. Kdaj je bilo sploh drugače, se sprašuje Lekachman. Cerkev je obogatela ravno zato, ker se je obnašala drugače, kot je predpisovala vse drugim! (Lekachmanov citat stran 25). Pri tem ji pomaga sholastika kot metoda v razsojanju in kot nauk. Po mnenju nekaterih v bistvu pomeni ortodoksnost v teologiji, dopolnjeni z grško filozofijo in znanostjo. Pomembno je, da sholastika pomiri vero in razum in organizira celotno znanje v okviru teologije kot vrhovne avtoritete. Moč cerkve je bila absolutna, saj je izobčenje iz njenih vrst pomenilo za takratne razmere več kakor danes izguba državljanstva.

Največja avtoriteta v filozofiji v srednjem veku je bil sv. Tomaž Akvinski. V razvoju ekonomske misli je pomemben predvsem zaradi svojega stališča o “pravični ceni” in o obrestih. Večina njegovih idej se nahaja v njegovem glavnem delu “Summa theologica”.

Pravična cena: če poskušam razložiti, kaj je mislil Tomaž Akvinski s pravično ceno, se znajdemo v zadregi. Definicije pravične cene ni mogoče podati v običajnem smislu. Sam Tomaž pravi, da to ni nekaj, kar je lahko absolutno definirano, ampak je odvisno precej od ocen. Z druge strani mu pravična cena odraža običajno ali tekočo ceno, ki je prevladujoča v določenem mestu in določenem času. Vprašanje je, kakšna je velikost “pravične cene”. Iz celotnega nauka lahko izvedemo dve kvantifikaciji pravične cene.

Ena kvantifikacija temelji na načelu, da mora pravična cena nadoknaditi produkcijske stroške, ki so bili potrebni za produkcijo blaga. Ti stroški so predvsem delo in drugi izdatki. Po drugi varianti pa naj bo pravična cena takšna, da omogoča posamezniku dohodek, ki bo zagotavljal njegovemu stanu primerno življenje. To pa pomeni, da mora pravična cena omogočiti realizacijo nekega “normalnega dohodka”. V literaturi najdemo stališča, da je pravična cena opredeljena z vloženim delom in da se jo da pojasniti z delovno teorijo vrednosti. Zaradi pretežno delovnega značaja stroškov v srednjem veku se zdi ta intepretacija najbolj verjetna.

Sprejemanje obresti je greh, ker to bazira na prodaji nečesa, kar ne obstaja, ali pa izkoriščanju, kot so temu rekli pozneje. Tu se sklicuje predvsem na Aristotela in Sveto pismo. Denar je jalov in posojanje na obresti pomeni izkoriščanje stiske revnega človeka. Tomaž Akvinski razlikuje med potrošnimi in nepotrošnimi (trajnimi) dobrinami, med posojilom in posodbo. Npr: hiša se da v najem in pri tem daje nek “donos”, zato posojevalec lahko realizira rento in po preteku pogodbe dobi hišo v celoti nazaj. Hiša se ne “potroši”. Drugače pa je z denarjem (vinom, žitom), te ne dajejo nobenega donosa, ampak se v celoti potrošijo. Posojevalec tedaj ne more zahtevati še kaj več (obresti) od tistega, kar je dal. Denar se enkratno uporabi in zato posojevalec ni upravičen na obresti. Denar je v tem smislu jalov.

5.7 Bizantinsko cesarstvo

Vzhodni del Rimskega imperija je bil finančno in socialno stabilnejši in je propad preživel ter leta 476 postal Bizantinsko cesarstvo. Cesarstvo je bilo poljedeljsko, trgovina je bila na osnovi pridelkov sezonskega značaja in je največ potekala s Sredozemlja. V cesarstvo so bile vključene bogate dežele: žitnica Egipt, obrtniško trgovska Sirija, ovčerejska Mala Azija. Konec 5. stoletja cesar Anastazij uvede denarno reformo. Osnova denarnega sistema je poznoantični rimski zlati solidus imenovan bezant, ki se je obdržal do 11. stoletja. Služil je bolj potrebam cesarstva kot trgovini, saj se je z njim pobiral predvsem osnovni davek na zemljo (Porteus 1973, 34). Vsakodnevnim transakcijam je služil denar nižje vrednosti.

Tabela 5.5 Denarni sistem bizantinskega cesarstva

5. do 8. stoletja

KOVINA	DENARNA ENOTA	MENJAVA
zlato	solidus	-
zlato	semis	½ solidusa
zlato	tremis	473 solidusa
srebro	hexagram	1/6 solidusa
baker	folis	40 numijev
baker	pol folis	20 numijev
baker	dekanijum	10 numijev
baker	pentanijum	5 numijev

8 do 12. stoletja (podatkov)

zlato	solidus	-
srebro	milarezij	1/12 solidusa
baker	folis	1/288 solidusa

Vir podatkov: prirejeno po Cribbu (1990, 133) in Wiliamsu (1997, 76)

Poleg menjave oblike denarja se na njem menjavajo podobe cesarjev. Sčasoma se pojavi vpliv krščanstva v raznih znakih, razen v dobi ikonoklastov³⁰. Denar se je koval v Carigradu, pod nekaterimi cesarji tudi v Rimu, Ravenni in na Siciliji (Cribb 1990, 67).

Moč cesarjev se je sčasoma zmanjševala, leta 1000 je vzhodnorimski denar v zahodni in srednji Evropi izgubil svoj pomen. Nekaterim izmed teh pokrajin so vladali "barbarski" (neotesan, neolikan, neomikan, surov, divji, divjaški) vladarji in so na eni

³⁰ Znaki: križ, labar (zastava s križem), Jezus Kristus... v letih 726 do 843 so potekali cerkveni boji. Stranka ikonolatrov (v glavnem menihi) je častila ikone (nabožne podobe).

strani denarja ovekovečili sebe, na drugi pa bizantinske cesarje kot vrhovne vladarje. Leta 1092 uvede Alexius denarno reformo z novo zlato enoto: hyperperon.

Tabela 5.6 Reformirani denarni sistem bizantinskega cesarstva

12. do 13. stoletje

KOVINA	DENARNA ENOTA	MENJAVA
zlato	hyperperon	-
elektrum	aspron trachy	½ hyperperon
srebro	trachy	1/48 (kasneje 1/120) hyperperona
baker	tetrateron	neznana
baker	pol tertateron	neznana

Vir podatkov: prirejeno po Cribbu (1990, 13) in Williamsu (1997, 76)

Razkošno življenje cesarskega dvora in dolgotrajne vojne izčrpajo denarne zaloge. Temu sledi zvišanje davkov in odpor med prebivalstvom. Imperij je obstajal 977 let.

5.8 Evropa

V bivšem zahodnem delu Rimskega cesarstva pomeni začetek srednjega veka nazadovanje na področju denarništvu. Z vzhodne strani so na bivši zahodni del Rimskega cesarstva pritiskali Germani, ki so se umikali Hunom. Plenili so na razvitih področjih, uničevali mesta ter zatrli gospodarsko življenje, ki se vrača nazaj k naturalnemu, ponovno se pojavlja blagovna menjava. Razpade tudi davčni sistem. V 4. stoletju so barbarska ljudstva v želji, da nasledijo cesarstvo, prevzela zlati solid v večji meri pa njegovo tretjino - tremis. Pomanjkanje denarja je občutno in ker primanjkuje primernih kovin, je tudi denar slabše kvalitete. Med preseljevanjem narodov je uničenih veliko rudnikov, zaradi vojn z muslimani odpade uvoz kovin iz vzhoda. Le del od Rimljanov prevzetih srebrnih in zlatih kovancev obdrži funkcijo denarja za znaten izvoz na daljni Vzhod, kjer se zamenja za luksuzne predmete ali pa je namenjen plačevanju barbarskim ljudstvom, ki sodelujejo pri obrambi meja. Ostalo denarno bogastvo se zadržuje v zasebni lasti in pretaplja v nakit, cerkvene umetnine (Williams 1997, 62).

V 8. stoletju večina prebivalstva živi na osnovi fevdalnega sistema, ki temelji na poljedelskem sistemu. Fevdalci so prejeli najemnine, cerkev pa desetine in to v glavnem v obliki proizvodov. Obveznosti so se izvrševale s tlako, zato ni bilo potrebe po vsakodnevnih denarnih transakcijah posledično, tudi za denarjem ne. Klirinški srebrni pfening povsem zadostuje za potrebe zunanje trgovine. Koncem tega stoletja papež

Stranka ikonoklastov, ki jih je podpiral dvor, je imela to čaščenje za krivoverstvo in ikone uničevala.

izdaja srebrn denar, ki ima na eni strani natisnjeno imperatorjevo ime, na drugi pa papeževo (Vilar 1990, 39).

V Galiji so bili najštevilnejši Franki, ki nadvladajo druga ljudstva in ustanovijo Frankovsko "državo" (pravzaprav imperij), ki obsega vso zahodno Evropo, del srednje in Italijo do Rima. Skoraj 400 let je najmočnejša v Evropi. Denarja ni bilo, zato daje kralj svojim plemičem, vojski in dvori zemljišča. Največji razcvet doseže imperij pod vodstvom Karla Velikega. V nekaj stoletjih se izvede pokristjanjevanje Evrope. Izvedena je denarna reforma, denar se kuje pod kraljevim imenom, kar kaže na ponovno centralno kontrolo nad denarjem (Porteus 1973, 39). Uveden denarni sistem prevlada v zahodni in srednji Evropi. Določena so načela za kovanje: iz ene libre³¹ srebra naj bi se izkovalo 240 pfeningov (Štefančič 1999, 5). Po obdobju Karla Velikega³² so krščansko Evropo napadale s severa in zahoda skandinavska ljudstva, Vikingi. Pluli so po poteh trgovanja ter ropali, kar dokazuje bogastvo zlata v skandinavskih muzejih. Z juga napadajo muslimanski Arabci, ki od leta 694 dalje kujejo zlati kovanec po vzoru solidusa, dinar. Ta denar prevlada nad celotnim Sredozemljem. Trgovske poti se križajo v Bizancu, blago izvira iz Daljnega vzhoda, Evropa pa pretežno kupuje in ne proizvaja. Transakcije se izvajajo v Arabskih kovancih.

Pričelo se je ločevanje obrti od poljedelstva, kar povzroča nastanek mest, ki v 11. stoletju prevzamejo trgovino. Mesta postanejo upravna in cerkvena središča. Meščani so novonastali družbeni red in se pričnejo ukvarjati z obrtjo, trgovino in mitninami³³. Bogastvo meščanov je bilo blago ter denar in ne zemlja. Nastajati je pričelo denarno gospodarstvo. Zaradi potreb razvijajočega se plemstva in duhovščine, nizke domače proizvodnje in romanja na Kristusov grob in Križarskih vojn naraste zanimanje za pot na Vzhod. Vzroki za križarske vojne so predvsem gospodarski. Veliko plemičev je bilo brez zemlje, kmetom je obljubljen osvoboditev, cerkev je računala na nova ozemlja. Križarji ustanovijo leta 1118 v Jeruzalemu svoj red in pričnejo voditi največjo svetovno mednarodno bančno institucijo, ki deluje še nadaljnjih 200 let. Nekateri plemiči so v svojih evropskih gradovih shranili izropano zlato in izvajali menjavo denarja ter ob tem zaračunavali provizijo. Denar so poslali kraljem, papežu ter bili vir za stroške naslednjih križarskih vojn. Red križarjev je zaradi srednjeveških vraž o čarovnicah in Satanu ter pohlepni kraljev in papeža po denarju masovno pokončan in zažgan leta 1312 (Weatherford 1997, 65).

---

³¹ Približno 400 gramov. Ena izmed kovnih uteži je bila marka. Pfeningi so imenovani tudi denariji, denariči ali beliči.

³² Začetnik vladavine Karolingov od 768 do 814, leta 800 okronan za cesarja. Cerkev postane opora fevdalnega reda.

³³ Mesta so si prizadevala dobiti svojo trgovsko pot, ki je lahko vodila skozi druga mesta. Ta mesta so od trgovcev pobirala prispevek ter tako konkurirala z drugimi mesti.

Zaradi razvoja trgovanja se je razvil tudi denar, ki zasenči prevlado bezanta in dinarja. Večinoma so ga kovala sredozemska italijanska mesta, na primer Benetke pričnejo s kovanjem majhnega srebrnega denarja imenovanega grosso³⁴ z vrednostjo 26 obstoječih denarijev. Večji posli so se še vedno plačevali s srebrnimi ali zlatimi palicami, ker so bili srebrniki premajhne vrednosti, lokalnega značaja, različne teže in čistine in težko zamenljivi za drug denar.

V 13. stoletju je tipični izdajatelj denarja fevdalna kovnica pod kontrolo barona ali grofa, občasno škofa. Denar je služil za potrebe ruralnega prebivalstva. Glavna skrb take monetarne politike je zvišanje prihodkov na pošten ali nepošten način –segniorage (princip zdajšnjega in nadrejenega) (Chown 1994, 31).

V srebrnem denarju se povečuje vsebnost bakra zato zlatnike začnejo poimenovati črni denar. Tak denar je razvrednoten in običajno ga nadomesti njegov mnogokratnik. V naslednji stopnji razvoja, ko Evropa več prodaja kot kupuje in tako uravnovesi stanje na trgu, se oživlja denarni sistem iz več kovin, ki mu nadvladujejo zlatniki. Evropa ima skromne zaloge zlata, pridobiva ga na Slovaškem in s trgovanjem preko severne Afrike s Sudanom in islamskimi deželami. Po štirih stoletjih se prične v Evropi kovati zlat denar ali večji in stabilnejši srebrniki (Willams 1997, 80):

- 1231 Brindisi kuje nov zlatnik augustale,
- 1252 Genova prične s kovanjem zlatnika imenovanega genovino,
- 1252 Firence kujejo zlatnik florin z lilijevim cvetom, ki postane izjemno pomemben za trgovanje v naslednjem stoletju, veliko ga imitirajo,
- 1266 v mestu Tours v Franciji izdajo srebrni gros tournois,
- 1284 Benetke izdajo zlati dukat, imenovan tudi cekin, ki konkurira s florinom in prevzame vodilno vlogo v Sredozemlju,
- 1300 Praga prvič kuje srebrni groschen, ki prevzame vlogo v srednji Evropi,
- 1344 Anglija izda kmalu propadli florin, nato pa uspešnejši zlati noble,
- 1385 Francija dobi nov zlatnik imenovan ecu d`or...

Razvoj trgovskih poti ter vloga denarja kot plačilnega sredstva omogoči nastanek bank. Cerkev izgublja svojo moč, država še ni dovolj močna oziroma šele nastaja, da bi jo nadomestila. Nekatero družino severnoitalijanskih mest, kot so Pisa, Benetke, Genova in Firence ponudijo posle, ki so jih včasih obvladovali križarji. Delovanje je zajemalo menjavo denarja, izdajanje posojil, izdajanje menic... Z menicami so se spretno izognili cerkveni prepovedi oderuštva, težje pa je bilo delovati v muslimanskih deželah, ker je "koran" (muslimanska verska knjiga) prepovedal oderuštvo. Z menicami so se izognili

---

³⁴ Podoben Bizantinskemu denarju, na eni strani Jezus na drugi Sveti Marko in Beneške dož.

tudi oviram: čas, pomanjkanje kovancev, pomanjkanje zlata in srebra, ropi, težavni transporti kovancev, večkratna menjava, slabšanje denarja. 8 do 12 % provizija, ki so si jo menjalci zaračunali, je bila nižja od stroškov prenašanja in varovanja večje količine denarja. Večina družin, ki se je ukvarjala z bančništvom je tudi sodelovala pri podobi angleškega kralja v stoletni vojni proti Franciji, ki se je pričela 1337 leta. Njegov bankrot leta 1343 je pomenil tudi bankrot teh dežel. Bančništvo ponovno oživi v naslednjem stoletju pod družino Medici v Firencah (Weatherford 1997, 78).

Evropo so v 14. stoletju prizadele lakota, kuga in naravne katastrofe. Posredni vpliv se kaže tudi v razvoju denarja. Manj je kupcev in trgovske menjave, zato cene padajo. Manj je delavcev in izdelkov, večje so plače. Spontana reakcija nastajajočih držav je povečanje količine kovancev manjše vrednosti. Splošna monetarna kriza je posredna preko notranjih kriz posameznih držav (Vilar 1990, 46).

V 15. stoletju se Evropa demografsko in ekonomsko opomore. Denarno gospodarstvo je povečalo potrebo in pohlep po zlatu in srebru. Zlato so nekateri celo poskušali iznajti s pomočjo alkimije. Drugi so pripomogli k številnim iznajdbam (tiskana prva knjiga sredi 15. stoletja, smodnik, plavži za taljenje železove rude, vodno kolo...) ter napredku znanosti. Leta 1460 se poveča količina srebra z odkritjem novih rudnikov na Tirolskem ter v Joachimstalu na Češkem. V severni Italiji pričnejo 1470. s kovanjem novih srebrnih kovancev imenovanih lira. Kovanci postanejo znani pod imenom testoni in vplivajo na izdajo takega denarja v Švici, Franciji, Nemčiji in Angliji. Mali zlati kovanci kot so dukati in florinti so nadomeščeni z večjimi srebrnimi. Eden izmed srebrnih Joachimstalski guldengroschen se je zaradi svoje kakovosti razširil po zahodni Evropi. Skrajšano je bil poimenovan thaler (Williams 1997, 62).

Arabci so iz daljnega vzhoda prenesli v Evropo kompas, kar je vzrok, da so se odtlej mornarji spuščali na daljša potovanja. Človeku so se odprla vrata v nove dotlej nepoznane dežele, ki so postale zanimive zaradi presekanje stare trgovske poti svile in začimb z vzhodom, ki so jo onemogočili Turki. Zato so vladarji in trgovci začeli razmišljati, kako bi jo obšli po morski poti okoli Afrike. Leta 1486 se ponovno vzpostavi trgovska pot z Indijo.

5.9 Novi vek

Konec 15. in začetek 16. stoletja je denar v Evropi podvržen vplivu predvsem štirih dejavnikov (Williams 1997, 162):

- odkritje nove celine vpliva na svetovno ekonomijo glede vlaganj, izkoriščanja novih virov in raziskovanj, (1492 Krištof Kolumb misli, da je odkril novo celino, priplul pa je v Indijo, leta 1500 Amerigo Vespucci spozna, da je odkril novo celino, katera dobi ime Amerika),
- pritoki zlata in srebra vplivajo na povečanje količine denarja v obtoku, kar

vpliva na cene,

- renesansa³⁵ vpliva na izgled denarja,
- protestantizem³⁶ vpliva na zmanjšanje moči cerkve.

Življenje je podrejeno pohlepu po dragih kovinah, zato se v kolonijah uničuje indijanska kultura, izvede se pokristjanjevanje ter izkorišča se domačine za delo v rudnikih in na poljih. Zaradi hrane je pomembno poljedelstvo in zaradi prevoza do pristanišč ceste. Težišče dogajanja se je iz Sredozemlja pomikalo na Atlantski ocean. Narasla je vloga Španije, Portugalske, Nizozemske, Francije in Anglije.

Špansko kraljestvo je imelo v posesti večino rudnikov srebra³⁷ v Ameriki. Izkop rude dovoli posameznikom ob monopolističnem obnašanju:

- pobira 20 % prispevek, imenovan quito real,
- monopolistično jim prodaja opremo za izkop,
- kontrolira ladjevje za uvoz,
- pobira vstopni davek v Španiji, imenovan alcabala,
- ima monopol nad trgovino s tobakom, smodnikom in soljo,
- pobira 7,5 % prispevek v Ameriki, imenovan almojarifazgo,
- pobira desetino za cerkev imenovano diezmo,
- Indijanci plačujejo davek na pleme v srebrnikih ne glede na to, da morajo v rudnikih tudi delati...

V državno blagajno se steka 40 % vrednosti izkopanega srebra. Pridobljeno bogastvo se na dvorih troši za vojne in luksuz. Več srebra, kot so ljudje imeli, več blaga so želeli kupiti. Cene so narasle in količina proizvedenega blaga ni dohajala količine uvoženih žlahtnih kovin. Posledica je bila inflacija. Proces je znan kot tako imenovana revolucija cen. Odvijal se je med leti 1540 do 1640 in zajel celotno Evropo. Najvišja rast cen je bila 600 %. Španija je proizvedla premalo blaga, zato ga je morala zaradi naraščajočih potreb veliko uvoziti. Zaradi tega je bil pretok srebra in zlata v druge države pospešen. Iz Italije so uvažali steklovino, baker, iz Anglije volno in iz Nizozemske orožje. Španija ni imela razvitega trgovskega razreda in tudi na tem področju so priskočili na pomoč drugi: italijanski trgovci, nemški bankirji in delavci v manufakturah iz Nizozemske. Prehodno so to vrzel zavzemali Arabci in Židje. Te

---

³⁵ Pojavi se zanimanje za antiko, tako gledanje se imenuje renesansa. V središče je postavljen Človek, pojav imenujemo humanizem. Napreduje znanost, cerkev jo skuša zavirati.

³⁶ Protestantska reformacija zahteva nepriznavanje papeža in odpravo samostanov. Je proti čaščenju svetnikov, proti gradnji bogatih katoliških cerkva ter izkoriščanju preprostih ljudi, na račun katerih se katoliška cerkev bogati.

³⁷ Uvoz kovin zabeležen v 16. stoletju, je impresiven: 250 ton zlata in 200 ton srebra, kar ustreza tretjini celotnih prejšnjih zalog.

države pa so tako pridobljene žlahtne kovine porabile za plačevanje dobrin iz Vzhoda. Španski dvor je tako porabil zlato in srebro, še preden je to prispelo iz Amerike. Kljub temu da je bila najbogatejša država, je sposojanje denarja pri bankirjih v Nemčiji, Italiji in Nizozemskem postalo obvezno. Tako postane Španija iz najbogatejše države največji dolžnik (Weatherford 1997, 104).

Podoben vpliv je imelo zlato na Portugalsko. Sami so proizvajali vino, pluli in gajili živino. Ostale dobrine so kupovali na angleškem trgu. V 16. stoletju³⁸ so najvišje vrednosti ponovno zavzeli zlatniki. Zaloge zlata se črpajo v zahodni Afriki in so pod Portugalsko kontrolo. Portugalska kuje ekvivalent dukata, ki je imenovan cruzados. V 17. stoletju ima še pomembno vlogo zlato Portugalskega Brazila (Williams 1997, 165).

Tuji kovanci so bili zelo pomemben element v deželah, kjer je bilo proizvedenega malo lokalnega denarja ali kjer je dežela mejila na močnejšo državo. Na Irskem se je tako nahajala mešanica angleških, španskih in drugih kovancev, beneški kovanci so prevladovali v Dalmaciji in na Balkanu, nemški kovanci v Rusiji, Švedski pa na Poljskem...(Williams 1990, 33):

➤ Pojavijo se prevare z manjvrednim denarjem, ki je vseboval manj od uradno določene količine drage kovine. Tehnike kovanja niso zagotavljale enakosti kovancev, strojno kovanje pa je bilo drago. Prekupčevalci so denar pazljivo stehali ter iz obtoka izločili boljši denar ter ga pretopili v slabšega, preprodali zlatarju ali obrezali po robovih. Prav zaradi tega so pričeli kovance zobiti in odtiskovati krog okoli podobe.

➤ Obstajale so še druge oblike goljufanja. Ena od takih je dogovor posameznikov, da bodo uporabljali kovance, katerih uporabo je zakon prepovedal zaradi njihove slabe kakovosti. Taki kovanci bi morali biti predani državnim zakladnicam, kjer so jih odkupili glede na težo in jih razrezali. Ob pomanjkanju kovancev so posamezniki te kovance zadržali ter jim celo postavili ceno v obtoku.

➤ Najbolj razširjena pa je bila t. i. prostovoljna vrednost kovanca. Vrednost denarja je bila razglašena v uradnih razglasih ne pa na samih kovancih. Posledica tega je bilo nezaupanje do uradnih kovancev. Zaradi tega sta obstajali dve skupini, ena se ni hotela odreči naravnemu menjavi, druga pa se je držala načela teže dragocenih kovin kot merilca vrednosti.

Konec 16. stoletja so uvedli novi večji srebrnik in zlatnik. Večina držav še vedno kuje zlatnike ekvivalentne beneškemu dukatu, ki jih uporabljajo za medsebojno trgovino. Dukat in thaler sta bila kovana po standardu. Nasprotje temu so poizkusili vladarjevi, da prevrednotijo svoj denar. To se je zgodilo v Nemčiji v času tridesetletne in sedemletne vojne. Medtem ko je bilo v srednjem veku povprečno 8 do 10 denominacij,

---

³⁸ V Parizu iznajdejo prvi stroj za kovanje denarja

se je število povečalo na 10 do 12 in povzročilo večjo prilagodljivost na tržišču, več dnevniških transakcij in takojšnjih plačil. Stari kovanci ostanejo v obtoku ali so uradno prevrednoteni in odkupljeni na podlagi teže in čistine. Kovanci manjše vrednosti ostanejo v uporabi kljub inflaciji. Za nižje vrednosti se ponovno kuje bronast denar, najprej na Portugalskem. Podobno kot v času Rimskega cesarstva ga uporabljajo posamezniki pri vsakodnevnih transakcijah. V 17. stoletju se to razširi v Italijo, Španijo, Nizozemsko, Škotsko in Anglijo (Williams 1997, 14).

Delovati pričnejo prve borze (Štefančič 1999, 5):

- prvo borzno palačo zgradijo v Antwerpnu leta 1531,
- med 1556 in 1570 The Royal Exchange v Londonu,
- 1702 Pariška borza,
- 1739 Berlinska borza,
- 1771 Dunajska borza,
- 1794 Tržaška borza.

Ameriško zlato in srebro se ni zadrževalo samo v rokah španskih in portugalskih kraljevih bogatašev. Bančništvo je povečalo količino denarja v obtoku in poenotilo trgovanje. Zahodna Evropa poenoti trgovanje in finančni sistem, vanj vstopajo tudi ljudje iz nižjih slojev. Predvsem se izoblikujejo nove zvrsti del in poveča se število srednjih trgovcev, brokerjev na borzah in zavarovalnih posrednikov. Izoblikuje se svetovno tržišče, v katerega poleg Evrope in Amerike vstopa tudi Afriška celina s trgovino s sužnji. V 18. stoletju se svetovni trg razširi še na trgovanje z začimbami v južno Azijo, svilo in porcelanom v Kitajsko, opijem v Indijo in krznom v Sibirijo, Kanado in Aljasko (Weatherford 1997, 108).

6 MONOMETALIZEM IN BIMETALIZEM

Korenine denarnega sistema, ki uporablja dve ali tri kovine, segajo že v zgodnji srednji vek. Konec 14. stoletja večina držav v Evropi uporablja tri kovine (Chown 1994, 14):

- zlato, denar je v literaturi poimenovan zlati denar,
- srebro denar je poimenovan beli denar,
- baker, nikelj, ki definirata v literaturi črni denar z vlogo drobiža.

Medsebojno razmerje med zlatom in srebrom se je spreminjalo, saj so veljali kot dober denar nekaj časa zlatniki, nato ponovno srebrniki glede na to, katera izmed kovin je bila trenutno bolj cenjena z ozirom na njeno redkost. V primeru monometalizma je imela dotična kovina značilnost neomejenega plačilnega sredstva. V primeru bimetalizma pa je bil odnos med srebrom in zlatom zakonsko določen (Chown 1994, 14).

Po 13. stoletju so bili v večini evropskih držav v uporabi tako zlatniki kot srebrniki. Vlade so poskušale vzpostaviti enostavna razmerja med njimi. Trgovanje bi bilo zelo enostavno, če bi zlatniku točno določene teže bilo protivredno dvajset srebrnikov določene teže. Praksa je pokazala, da je relativna vrednost dveh kovin v palicah nekonstantna.

Tabela 6.1 Vrednost zlata glede na srebro

LETO	ANGLIJA	FRANCIJA	BENETKE	NEMČIJA	ŠPANIJA	POVPREČJE
1300	9, 29		10, 84	10, 00		10, 04
1400	11, 57	11, 11	14, 44	11, 33		12, 11
1450	10, 33	10, 74	11, 69	11, 37		11, 24
1500	11, 15	11, 44	12, 10	11, 12	5, 82	10, 16
1500	12, 23	11, 83	10, 97	11, 12	10, 01	11, 02
1550	10, 90	12, 07	11, 07	11, 38	10, 76	11, 5
1600	13, 34	11, 68	12, 34	11, 50	12, 29	11, 74
1650		13, 50	15, 37	11, 64	13, 52	13, 47
1700				14, 81		14, 81
1750				14, 53		14, 53
1800				15, 86		15, 68
1850	15, 70					15, 70
1900	26, 49					26, 49

Vir podatkov: prirejeno po Cribbu (1990, 133) in Williamsu (1997, 26)

Nepoznavalec razmer bi zlahka ugotovil, da je na primer v Angliji vrednost zlata glede na srebro desetkrat večja. V Franciji pa enajstkrat. Iz Franciji bi v Anglijo prenesel

deset enot srebra ter ga zamenjal za enoto zlata. Le-to bi prenesel nazaj v Francijo in ga zamenjal za enajst enot srebra. Zaslužek bi znašal enoto srebra. Toda stroški in nevarnost fizičnega prenašanja kovin so bili preveliki, da bi bilo možno na ta način zaslužiti. Tako razmerje je izkoriščal vsak dober trgovec iz Anglije in je svoje dolgove v Franciji poravnal v zlatu ter obratno (Chow 1994, 15).

V poznem srednjem veku je bila Evropa v glavnem na srebrnem standardu. V praksi se je vrednost zlatnikov spreminjala v skladu s spremembami razmerja oz. z razmerami na trgu. Poskusi, da bi uveljavili stalno razmerje zlata, so bili neuspešni. Bimetalizem je bil sporno vprašanje v treh obdobjih (Chow 1994, 16):

- ob vzponu in padcu v 14. stoletju,
- v 17. stoletju s spremembami, ki jih je prineslo odkritje Novega sveta,
- v 19. stoletju ob prevladi zlata nad srebrom.

Zlati standard je v 19. stoletju trajal kratek čas, saj večino stoletja ni sprejelo mednarodnega enotnega standarda (Chow 1994, 67):

- Anglija prevzame zlati standard po vojni z Napoleonom leta 1821,
- Nizozemska in Skandinavija so imele srebrni standard,
- Rusija, Avstroogrška in Grčija so imele nekonvertibilni papirnati denar,
- Portugalska je sprejela zlati standard 1854, Nemčija pa 1873, Avstroogrška leta 1892 in Rusija 1897,
- Francija ter Latinsko monetarno združenje so imeli bimetalizem.

Boj z bimetalizmom je potekal večino 19. stoletja. Razlike v menjalnih tečajih zlata in srebra so imele neprijetne posledice. Če je vrednost zlata narasla, je izginilo iz prometa v državah z bimetalizmom zlato, nasprotno pa srebro, če je narasla vrednost srebra. Srebrni ali zlati denar je dobil obeležje dobrega denarja po Greshamovem zakonu ter izginil iz obtoka. Države so poskušale s skupno akcijo preprečiti negativne posledice. V zvezi s kovanjem in uporabo precenjenega in zaradi tega iz obtoka izginjajočega denarja so leta 1865 države z bimetalizmom Francija, Italija, Belgija in Švica sklenile Denarno konvencijo³⁹. Leta 1867 je h konvenciji pristopila še Romunija in leta 1868 Grčija. Tako je postavljena osnova za Latinsko denarno skupnost. Ob povečanju proizvodnje srebra v letu 1873 se je razmerje med srebrom in zlatom spremenilo v prid zlatu. Države latinske monetarne skupnosti so leta 1878 sprejele sporazum, po katerem je izginjal zlati denar. Na začetku 20. stoletja integralni bimetalizem ni obstajal vse bolj se je utrjeval monometalizem zlata (Ugričič 1967, 16).

---

³⁹ Izenačila je vsebnost zlata v denarnih enotah posameznih držav, za osnovo je bil francoski frank. Znižala se je čistina v manjših kovancih, kovna prostost za kovanje le - teh je bila za posameznike ukinjena, za države pa omejena.

6.1 Rojstvo papirnatega denarja

V 17. stoletju je bil v Evropi največji izum glede razvoja denarja. Bankovec, ki ne črpa plačilne moči iz svoje neznatne vrednosti, temveč iz zaupanja v banko, ki ga izdaja, in v njeno kritje, da ga zamenja s polnovredno drago kovino - zlatom. Vendar so prvi papirnat denar že v 9. stoletju uporabljali Kitajci. Namesto kovancev so pri trgovanju na daljše razdalje prenašali potrdila o deponiranem denarju. Poimenovali so ga leteči denar (Norbeth 1995, 339).

Papir je razširil vlogo denarja, omogočil njegovo drugačno obliko. Ljudje pa so morali spremeniti razmišljanje, ker je prihajalo do težavne zamenjave med različnimi oblikami tega denarja že znotraj ene države. Poenostavitev se kaže preko decimalnega metričnega sistema, ki sloni na osnovah metra in kilograma. Sprejet je bil sprva v Rusiji, nato v Ameriki, kasneje še v revolucionarni Franciji (Weatherford 1997, 141).

Razvoj papirnatega denarja je povezan z razvojem bančništva, shranjevanjem in posojanjem denarja, kjer je tudi Italija že v 13. stoletju razvila bančništvo in uporabljala potrdila kot prenosne dokumente za plačevanje na velike razdalje (Williams 1997, 177). Bankirji so pričeli z izdajo potrdil, ki so se uporabljala kot plačilno sredstvo namesto zlata. Potrdila niso imela nikakršne garancije razen zaupanje. Občasno pa so vlagatelji zahtevali zamenjavo potrdil z zlatom. Bankir je iz izkušenj ugotovil, koliko zlata lahko posodi brez nevarnosti za svoj obstoj in imetje vlagateljev. Izdajal pa je tudi bankovce kot posojilo, zlato pa mu je služilo kot kritje (Ribnikar 1993, 11). Pomembna je bila torej zanesljivost bankovcev za zlato, saj so ljudje sprejemali bankovce v plačilo prav zaradi tega. Zato je bilo potrebno zaupanje.

Angleška banka je ustanovljena leta 1694 v času vojne s Francijo. Njena naloga je bila izposoja denarja vladi in financiranje vojne. Leto kasneje je ustanovljena Škotska banka zaradi pomanjkanja kovancev premajhne sposobnosti kreditiranja in slabih letin. Nasprotno od Angleške banke denarja ni posojala vladi. Obe sta delovali s podporo vplivnih poslovnežev in lastniških delničarjev ter izdajali bankovce. V 18. stoletju se ustanovi še več bank, ki promovirajo lokalno trgovino in industrijo. Anglija je postala vodilna država v gospodarstvu, revolucionarno se je spremenil način proizvodnje z uvedbo strojev⁴⁰. Vrednost denarja sloni na pričakovanjih in ne več toliko na obliki in fizičnih lastnostih (Williams 1997, 19).

---

⁴⁰ 1765 James Watt izdelal parni stroj, s katerim se prične industrijska revolucija.

John Law⁴¹ je kot finančni minister Francije odgovoren za propadli poskus z nezamenljivim denarjem. Leta 1716 je bila ustanovljena banka Law&Company, ki se je kasneje preimenovala v Banque Generale. Da bi povečali blagostanje banke in francoskega naroda ter pospešili razvoj industrije, pričnejo z izdajanjem bankovcev, ki jih je država sprejemala za plačilo davščin. Leta 1717 se ji priključi podjetje Company of East Indies. Razpisane so bile nove delnice, ki so jih prodali šestkratno predvideno količino. Banka se preimenuje v Banque Royale in jo prevzame država oziroma kralj. Vrednosti delnic rastejo, lastniki imajo še vedno pravico do izplačila v kovancih. Leta 1720 je bila v obtoku dvakratna količina bankovcev glede na kovance. Bankovci in delnice so bili vredni le še polovico nominalne vrednosti, ni jih bilo mogoče zamenjati za kovance. Sistem je razpadel (Chown 1994, 210).

Konec 18. stoletja je prišlo v svetu do velikih političnih in družbenih sprememb, do dveh revolucij, prve v Ameriki in druge v Franciji. Ameriška revolucija je bila boj za osvoboditev izpod kolonialne oblasti, francoska pa je zrušila fevdalno ureditev in dala oblast podrejeni buržoaziji. Fevdalizem v Franciji je omogočal plemstvu, višji duhovščini in dvoru pretirano razkošje, za kar so bili vir davki, carine in takse. Slabe letine, stroški za vojskovanje, upadanje trgovine in neuspešna državna politika, ki finančnega položaja ni mogla rešiti, pa je ovirala kmete, meščanstvo, podjetnike, trgovce in bankirje. Obe revoluciji sta pričeli novo dobo v zgodovini, imenovano kapitalizem.

V času revolucije postane v Franciji narodna skupščina vladna ustanova in se sooči tudi s finančnimi problemi ter leta 1789 uvede papirnati denar, imenovan assignant. Kritje so imeli v zemljiščih duhovščine, ki ga je bilo potrebno vsaj delno prodati, da bi krili državni dolg (Chown 1994, 24). Denar je potreben za vojaške pohode, in zato je ta papirnati denar assignacija na vrednost pričakovanih prodaj. Assignat je vrednostni papir po 1.000 livrov s 5 % donosom. Zemljišča naj bi kupili najbogatejši in tako pokrili državni dolg. Assignant (izdajatelj denarnega nakazila) se je spremenil v papirnati denar. Razlog je zmanjševanje donosa, izdaja vse manjših vrednosti, nesposobnost pokrivanja skromnih plačil, špekulacije. Tri leta po prvi izdaji assignat postane formalno denar (Vilar 1990, 383). Različne vlade v času francoske revolucije so izdale 40 bilijonov assignatov do leta 1796, ko so ob vzpodbudi ljudstva uničili stroje za tiskanje assignatov ter ta denar sežgali. Za polom so krivili denar sam in ne ukrepe vlade, ki je denar

---

⁴¹ John Law, rojen leta 1671 kot sin priznanega zlatarja in bankirja. Po zgodnji očetovi smrti se je posvečal hazarderskim igram in tvegala očetovo zapuščino. Leta 1695 se zaplete v dvoboj, nato je obsojen na smrt zaradi uboja. Po pobegu študira na Nizozemskem bančništvo in finance ter se navduši nad Amsterdamsko banko. Po vplivni vlogi v bančništvu v Parizu in propadu Banque Generale se vrne v Anglijo, kjer je oproščen umora. Umre v Benetkah leta 1729.

izdajala imenovanega mandat. Usoda je enaka, saj kljub temu, da denar nosi teoretično kritje v zemlji ali zlatu, sledi kalaps njegove vrednosti (Weatherford 1997, 132). Revolucionarne oblasti so uvedle 1793. leta 10 gramski franc d'or kot zlatnik in srebrnik. Enota je frank in ne več livra (Vilar 1990, 383).

Leta 1815 so se predstavniki zmagovitih fevdalnih držav in Anglije zbrali na Dunaju in preuredili Evropo. Ponekod je bilo obnovljeno stanje kot pred francosko revolucijo, na prestol so sedele stare vladarske rodbine. Glavne fevdalne države Anglija, Rusija in Prusija se združijo v sveto zavezo in se borijo proti vsakršni revoluciji, da bi branili staro fevdalno ureditev ter absolutizem vladarjeve oblasti, ki naj bi bil dan od boga. Podporo jim dajejo tudi vodilni cerkveni krogi. To pa povzroči v Evropi nasprotno reakcijo imenovano liberalizem, katere zagovorniki so bili meščani, poleg tega pa še kmetje in revnejše množice. Upirajo se tudi zapostavljeni narodi in ponovno prihaja do revolucij. Slabe letine in gospodarska stiska vzpodbudijo leta 1848 revolucije v Franciji, Italiji, Avstriji, Nemčiji.

Industrijska revolucija, ki se je začela v drugi polovici 19. stoletja, se razširi preko Francije na ostalo celinsko Evropo. Izrednega pomena sta dve revolucionarni novosti v prometu: parniki in železnice. Prebivalstvo se je za zaslužkom selilo v mesta. Rokodelstvo in domača obrt nista več zadoščala. Razvijala se je industrija in kapitalizem, zaradi tega je vedno številčnejši delavski razred ali proletariat. Ta je v revolucijah sprva podpiral buržoazijo, ki se je borila proti fevdalizmu. Iz zmage nad slednjim pa se je vnel boj med tema dvema razredoma. V Londonu je leta 1864 ustanovljena prva množična organizacija delavcev⁴². Revolucionarno gibanje privede leta 1859 v Italiji do združene Kraljevine Italije, leta 1871 nastane nova Nemška država. V Franciji z revolucijo leta 1871 delavsko ljudstvo Pariza ustanovi Novo Francijo, ki jo sestavlja več komun. Premaga jo buržoazija. Oblasti vseh Evropskih držav so po Pariški komuni preganjale delavsko gibanje⁴³. Kapitalizem naglo napreduje, ko pričnejo uporabljati še elektriko in nafto. Pojavljali so se tudi novi izumi⁴⁴. Mali podjetniki so propadli, saj niso imeli sredstev za nakup novih izumov, zato se je proizvodnja združevala v rokah malega števila kapitalistov.

Konec 19. stoletja je industrijska revolucija vplivala na denar v vseh pogledih, vključno s kovanci. Posamezne vlade so ostro nadzirale denarni sistem ter si prizadevale koordinirati različne državne sisteme zaradi interesa mednarodnega trgovanja. Največji poizkus je Latinsko monetarno združenje, v katerem so Francija, Belgija, Italija, Švica ter druge države navkljub različnim valutam vzpostavile enotne standarde teže in

⁴² Pod pobudi Karla Marxa in Friderika Engelsa, splošno znana kot I. internacionala.

⁴³ I. internacionala se razide, delavci pa ustanavljajo politične stranke in sindikate. Kljub preganjanju si delavci pridobijo več pravic. Leta 1889 ustanovijo II. Internacionalo.

čistine. Denar manjše vrednosti se je kovalo iz bakra v najbolj industrializiranih državah. Pojavijo se nove kovine: aluminij, nikelj in nerjaveče jeklo. Denar iz zlata, srebra, papirja ter manjvrednih kovin se je združil v uporaben sistem (Williams 1997, 232).

Sprememba vloge denarja ter socialne spremembe zaradi industrijske revolucije vzpodbudijo nove ideje o denarju in družbi ter relaciji med obema. Prične se študija slednjega, imenovana politična ekonomija. Kaže se v dveh kontrastnih ekonomsko socialnih sistemih (Williams 1997, 233):

- kapitalizem, ki ga predstavlja Adam Smith,
- socializem, ki ga predstavlja Karl Marx.

Na vzhodu Evrope pa sta se vse do 20. stoletja ohranili dve monarhiji: Turčija in Rusija, kjer je prišlo do revolucij.

6.2 Denar v vojni

V vsej zgodovini sta denar in vojna korakala z ramo ob rami. Denar ima pomembno vlogo v pripravah na vojno, saj z njim kupujejo orožje in spodbujajo može, da postanejo vojaki. Najemniškimi vojakom ponujajo velike vsote denarja, da bi se bojevali za tujo državo. Vojne stiske so vzrok, da oblegana mesta⁴⁵ in vlade, ki so porabile ves denar, uvajajo nova plačilna sredstva. Tako so prišle v obtok tudi neuradne oblike denarja, kot so cigarete tudi v koncentracijskih taboriščih, denimo. Vse pre pogosto je denar nagrada za vojaški uspeh; v preteklosti so vojakom ob novačenju obljubljali del plena, ki ga bodo zasegli sovražniku. Denar so v vojnih časih izdelali iz različnih materialov in tudi zaradi različnih priložnosti; Aleksander Veliki je srebrnik izdelal v spomin na svojo zmago nad indijskim kraljem; leta 406 pr. Kr. ko so Špartanci oblegali Atene, je zmanjkalo srebrnih sovjih kovancev, Atenci so morali stopiti zlate kipe boginje zmage, da so lahko skovali druge novce; ko je pruska vojska leta 1793 oblegala čete francoskih revolucionarjev v nemškem mestu Mainzu, je francoska vojska izdala zasilne bankovce, namenjene uporabi v mestu, ti bankovci so bili v francoski valuti; leta 1644 so rojalistične čete, oblegane v gradu v severni Angliji, razrezale srebrne krožnike ter iz njih izdelale kovance, na vsakem novcu je bila podoba gradu in naziv vrednosti novca; leta 1864 med ameriško državljansko vojno so južne države financirale vojno tako, da so izdajale bankovce, ki naj bi jih v kovancih izplačali šele dve leti po vojni; v tridesetletni vojni je veliko nemških vojakov nosilo tolar sv. Jurija, saj so vojaki verjeli, da bo ustavil krogle, v bitki na Škotskem, ker je bakreni kovanec za pol penija rešil življenje angleškemu vojaku; med vojno v Južni Afriki so tako Buri kot Britanci izdajali

---

⁴⁴ Avtomobil, letalo, telefon, fotografija, film, pisalni stroj...

⁴⁵ Odrezana in obkrožena s sovražniki.

zasilni denar, ko pa so Buri izgubili tamkajšnjo kovnico, so zlatnike v vrednosti enega funta kovali v neki kovačiji; zavezniške čete, ki so med drugo svetovno vojno služile v Libiji, so prejemale plačilo v italijanskih lirah, denarju nekdanje italijanske kolonije; ob koncu druge svetovne vojne je pomanjkanje kovancev in bankovcev v Evropi povzročilo, da so kot plačilno sredstvo uporabljali tudi drugo ustrezno blago cigarete, hrano in oblačila – vsega tega je tedaj tudi primanjkovalo – so bili blago, ki so ga priznavali za denar (Joe Cribb 1992, 22).

6.3 1. svetovna vojna in obdobje med obema svetovnima vojnama

Prehod iz 19. v 20. stoletje je zaznamovan z zlatim standardom, kjer je papirnati denar imel kritje v zlatu⁴⁶. Praktično neravnovesje med obema se je pokazalo že pred dvesto leti. Obe obliki sta bili namreč odvisni od političnih in ekonomskih faktorjev. Cena zlata je bila odvisna od nihanja v trgovini, prekomerna izdaja papirnatega denarja pa naj bi krila ogromne stroške vojne (Williams 1997, 236).

Ob izbruhu prve svetovne vojne so centralne banke evropskih velesil imele velike zaloge zlata, katerega glavna funkcija je bila obdržati ravnovesje vrednosti državne valute ob nihanju trgovanja. Toda vojna je države izčrpala v tolikšni meri, da se je sistem zlate valute zrušil. Največje težave je imela Nemčija, saj so ji zmagovalci skušali naložiti kar največjo odškodnino, kar 132.000 milijard mark v zlatu. Dokler ni bilo plačanih 1 milijarda, je Nemčiji grozil napad na Ruhr, nemško industrijsko področje. Nemčija je dosegla skrajnost, saj si je preostanek denarja morala sposoditi v Londonu. Sledila je velika inflacija in denarni sistem Nemčije se je zrušil. Francija je izsiljevala odškodnino celo z vojsko in neuspešen poizkus povzroči tudi propad francoskega denarnega sistema (Williams 1997, 237).

Države so ponovno vzpostavile konzervativno obliko zlatega standarda. V obtoku ni bilo več zlatnikov, zlata valuta se je vzpostavila z zamenljivostjo bankovcev za zlato v palicah. Finančni položaj v Evropi je dal izjemno priložnost ameriškemu kapitalu, ki je v obliki posojil pritekal na staro celino. ZDA postanejo vodilna država v industrijski proizvodnji in izvozu kapitala, leta 1993 pa odpravijo zlato valuto in s tem je svet na splošno prešel na papirnato valuto (Ribnikar 1993, 24).

Leta 1927 so na ameriški borzi špekulirali s 70 milijoni delnic, ki niso bile podkupljene. Oktobra leta 1929 se je na borzi Wall Street Stock Exchange zgodil zlom, ki je krizo razširil na celotno svetovno gospodarstvo. Propadla so številna podjetja in nezaposlenost se je razširila na tretjino ameriške delovne sile. Začela se je največja do tedaj poznana gospodarska kriza kapitalističnega sveta. Trg je bil prenasičen, cene kmetijskih proizvodov so padale. Temeljne gospodarske vezi in tokovi so bili z

---

⁴⁶ Premoženje, ki služi ali bi lahko služilo kot varščina za kredit ali dolg

borznimi špekulacijami tesno prepleteni, kriza se je razširila na vse države, ki so bile zaradi posojil povezane in odvisne od ZDA. Nezaposlenost je leta 1932 prizadela 100 milijonov ljudi v svetu (Južnič 1985, 185).

Ameriška posojila Evropi niso več pritekala in evropsko gospodarstvo je bilo dokončno zlomljeno leta 1931, ko Anglija ni zmogla kriti potrebe po zlatu. Do leta 1936 se je zlata valuta umaknila iz vseh evropskih držav (Williams 1997, 239).

Gospodarska kriza je posebej prizadela Nemčijo. Potem ko si je opomogla po prvi svetovni vojni, je svoj gospodarski napredek dosegla z ameriškimi krediti. V letu 1933, ko je prišel na oblast nacionalisocializem, je bilo 6 milijonov nezaposlenih, kar tretjina delovne sile (Južnič 1985, 188).

Hitro se je krepila komunistična partija, še bolj pa Hitlerjeva fašistična stranka ob podpori buržoazije srednjih slojev in velikih kmetov. Izkoristijo gospodarsko krizo in nastopijo proti komunistom in Židom, ki so imeli v rokah večji del trgovine v Nemčiji. S prihodom Hitlerja na oblast je celotno gospodarstvo podrejeno razvoju vojaške industrije. Podobno imperialistično politiko je vodila tudi Italija na čelu z Mussolinijem, zato se državi združita in načrtujeta zasedbo evropskih držav, najprej Avstrije. Španija kot ena najbolj zaostalih držav po prvi svetovni vojni pa postane središče spopada fašističnih in demokratičnih sil. Velika Britanija in Francija vidita v fašistični Nemčiji obrambni zid pred širjenjem komunističnega vpliva iz Sovjetske zveze. Na daljnem Vzhodu fašistično politiko vodi Japonska, kar privede do trojnega pakta Nemčija – Italija - Japonska.

6.4 2. svetovna vojna in obdobje po njej

2. svetovna vojna je postopoma zajela tudi Veliko Britanijo in Združene države Amerike. Evropa pa je že bila pod fašistično prevlado ter izkoriščanjem industrije zasedenih držav v vojaške namene. Obe državi sta vse do invazije na Francijo verjeli, da se vojni svetovnega merila lahko izogneta. Obe sta bili pod močnim vplivom Keynesa⁴⁷ obstajala pa je tudi bojazen, da bo brez intervencije ZDA zmagal Hitler. Ameriški predsednik Roosevelt je leta 1941⁴⁸ obljubil pomoč vsem državam, ki se upirajo fašističnim napadalcem in ameriško gospodarstvo je zalagalo zavezniška oporišča. Po napadu na Sovjetsko zvezo konec leta 1941 je vojna zajela tudi Daljni Vzhod. December tega leta so japonske letalske sile presenetile ameriško ladjevje v oporišču Pearl Harbour in s tem zajele v vojno tudi ZDA ter vojno razširile na svetovno. Po vojni

---

⁴⁷ Johns Maynard velja za največjega meščanskega ekonomista polpreteklega obdobja. Najpomembnejše delo, ki je prišlo po svetovni krizi, Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja, izdana leta 1936

⁴⁸ Avgusta leta 1941 sta se sestala Roosevelt in britanski Churchill ter podpisala Atlantsko izjavo proti fašističnemu režimu. K temu je pristopilo še 26 držav, tudi Sovjetska zveza.

vstopi svet v novo dobo, ko sta v ospredju stopili dve velesili ZDA in Sovjetska zveza. ZDA vojna ni prizadela z rušenji in potrebo po obnovi. Omogočila ji je gospodarski vzpon in premoč v monetarnem sistemu, ki je izvirala iz povečanih proizvodnih zmogljivosti ter iz priliva velikih količin zlata in monetarnih rezerv, ki se je pred vojno umikal v ZDA. V času med avgustom 1939 in decembrom 1941 se je industrijska proizvodnja podvojila, povečal se je izvoz. V ameriških bankah se je nabralo 70 % rezerv celega sveta. Gospodarsko nadmoč so ZDA podprle z ideologijo⁴⁹ o svobodnem svetu, ki ga pred komunistično nevarnostjo brani tudi njihova oborožitvena moč, ker so v prvih povojnih letih imele monopol nad atomskih orožjem. Prevlada Evrope v gospodarstvu zatone v zgodovino (Južnič 1985, 301).

Začetni koraki v obnovi evropskega gospodarstva so bili počasni. Slaba je bila preskrba s hrano in surovinami. Cvetelo je črnoborzijanstvo. Nemogoče je bilo ustaliti cene in obvladati inflacijo (Južnič 1985, 298). Težišče evropske civilizacije se je preneslo v precejšnji meri v čezmorske dežele: v ZDA, Kanado in Latinsko Ameriko. Obnova predvsem zahodne Evrope je postala odvisna od internacionalizacije kapitala. Nastala so nova mednarodna gospodarska razmerja ter razvili so se novi postopki za mednarodno gospodarsko uravnavanje.

---

⁴⁹ Leta 1949 je ustanovljen NATO pakt - severnoatlantska zveza. Sovjetska zveza kot prva socialistična država pa ustanovi drugi blok. Začne se obdobje hladne vojne.

7 NASTANEK IN RAZVOJ DENARJA NA OZEMLJU DANAŠNJE SLOVENIJE

V vseh obdobjih je kovanje lastnega denarja materialni dokaz politične in gospodarske moči posameznega naroda. Slovenski prostor je bil v teh obdobjih prehod za mnoge narode, ki so tukajšnjemu prebivalstvu pustile svoj kulturni, kakor tudi denarni vpliv. Staroselci so te vplive prilagodili svojemu okolju in preživeli kot močna kulturna skupina, ki je svojo državo in denar dobila šele po osamosvojitvi leta 1991 z nastankom samostojne države.

Na naših tleh so najprej kovali denar Iliri in Kelti (4 stol. pr. n. št.) po vzoru grških drahem. Ko so naše kraje zasedli Rimljani, je bil v obtoku rimski denar, ki ga je vse polno po naši muzejih, pa tudi v privatnih zbirkah. V času preseljevanja narodov so kovali malovredne bakrene novčiče predvsem Vzhodni Goti. V srednjem veku so se tukaj križali najrazličnejši denarni tokovi – od bizantinskih do nemških. Veliko so jih kovali tudi na naših tleh (že v 12. stoletju breški novci). Celjski grofje so kovali denar po vzoru dunajskih pfeningov. Od 15. stoletja dalje je bil v obtoku krajcar, potem florint, ki so mu pravili tudi rajnis, za njim pa avstrijski tolar. V primorskih krajih je bil že od 13. stoletja razširjen beneški groš in kasneje dukat, imenovan tudi cekin, v času Italije pa lira. Z ustanovitvijo kraljevine SHS in kasneje Jugoslavije je bil na celotnem področju uveden dinar. Po osamosvojitvi pa je bila uvedena nova valuta – slovenski tolar z mednarodno oznako SIT.

"Zgodovina" nastajanja tolarja je kratka in nič kaj posebno slovesna. Začela se je poleti 1990. leta, ko so v takratni vladi začeli premišljevati o osamosvojitvi. Nobeden ni prav vedel, kako narediti dober denar, takšnega, ki bil bil boljši od takratnega dinarja. Oktobra 1990 se je pet takratnih ministrov, Peterle, Rejc, Bastl, Kranjec in Mencinger na večerji dogovorilo, da naskrivaj začnejo s tiskanjem bankovcev. Maks Bastl se je dogovoril s CETIS-om, da na radeškem papirju natisne slovenski denar, v Kranjčevi pisarni so rešili še nekatere tehnične probleme. In tako je takrat na denarni bon prišla triglavska stena, ne kot simbol ampak zato, ker so bili prepričani, da bo z množico rezov slovenski denar dobro zaščiten pred ponarejevalci. Vso organizacijo je prevzel Kranjec, na ta bankovec se je on tudi podpisal. Še pred božičem leta 1990 so dobili prve primerke slovenskega denarja. Gospod Mencinger se je novembra 1990 začel dogovarjati za tiskanje pravih bankovcev s tiskarno De La Rue iz Londona, katera je zaslutila, da gre za tiskarski posel za bankovec, ki bo nastal z razpadom Jugoslavije in Sovjetske zveze, ko bodo nove države začele naročati tiskanje denarja.

Poleti 1991 so se začeli prepiri o tem, kako uvesti denar in kako mu določiti začetno vrednost; vlada s svetovalci je zagovarjala sistem fiksnega tečaja, tisti, ki so se zbirali okrog Banke Slovenije, pa sistem drsečega tečaja. Odločili so se za sistem

drsečega tečaja, ki je bil ključ. Kajti če bi se odločili za sistem fiksnega tečaja bi imeli opravka z devalvacijami in administrativnim omejevanjem zunanjetrgovinskih tokov. Slovenije je z uvedbo upravljanja drsečega tečaja uvedla ureditev, po kateri se tečaj, to je cena tuje valute v domači, spreminja bolj ali manj samodejno. Ob uvedbi tolarja je bila odločitev za drseči tečaj razumna odločitev, saj za vezavo tolarja ni bilo pogojev. Postali smo novo gospodarstvo, začeli z 21,5 % mesečno inflacijo, ravnotežnega tečaja sploh nismo mogli izračunati.

8. oktobra 1991 je Slovenija uvedla svoj denar, ki je v zadnji noči predtem v parlamentu dobil ime tolar, lahko bi bil tudi klas ali karant.

7.1 Denar na območju nekdanje Jugoslavije

Na področju nekdanje Jugoslavije so denar najprej kovali v IV. stoletju pred našim štetjem v Dalmaciji (Hvar, Vis), po vzoru na sirakuške kovance, saj sta Pharos in Issa bili sirokuški koloniji. V II. stoletju pred našim štetjem so bronasti denar kovali v Ohridu. Ilirska in keltska plemena so v notranjosti od IV. stoletja pr. n. št. posnemala grške in makedonske kovance. Rimska osvajanja so prinesla rimski denar. Od III. stoletja naprej so ga kovali v Kostalci, Stobiju, Sisku in Sremski Mitrovici. V srednjem veku so imeli precej vpliva nemški, avstrijski in madžarski denarni sistem ter Benetke in Bizanc. Salzburški nadškofi so na Koroškem kovali srebrnike, ki so krožili po Sloveniji, Hrvaški in Slavoniji. Frizatike, tako so se imenovali, so kasneje kovali na Ptujju, v Brežicah in Brestanici, njim podoben denar pa so delale še kovnice v Velikovcu, Kostanjevici, Slovenj Gradcu, Kamniku, Ljubljani in Celju.

Med sklepi prvega zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta 19. in 20. februarja 1944 sta bila dva odloka, ki sta pomenila temelj novega slovenskega denarstva. Ustanovila sta Denarni zavod Slovenije ter ga pooblastila, da izda plačilne bone v vrednosti dvajset milijonov lir. Že pred koncem vojne je delo narodnoosvobodilnih odborov po vsej Sloveniji prineslo živahno gospodarsko dejavnost. Brez denarja si jo je bilo težko predstavljati. In novoustanovljeni Denarni zavod je zapletene in neurejene denarne zadeve začel urejati med vojno vihro. Sprva je delal v Rogu na bazi 80. Sredi sovražnikovih postojank so bili trezorji, denar in poslovne akte pa so sodelavci zavoda prenašali kar v nahrbtnikih. In v takih težkih razmerah so bili izdelani osnutki in klišeji za tisk bonov. Denarni zavod se je ukvarjal z vsemi stvarmi, s katerimi se ukvarjajo banke. Zbiral je tudi hranilne vloge.

Na prvem slovenskem denarju sta podpisana predsednik Denarnega zavoda Lavoslav Dolinšek in blagajnik Alojz Štular. V tistih časih so lahko samo sanjali o bankah in bančnem sistemu, kot ga imamo danes. Banke vse bolj postajajo mesto dogovarjanja, kjer se ljudje in organizacije združenega dela sporazumevajo, kako zbrati čimveč denarja in ga družbeno čimbolj koristno uporabiti. Banke pa z najmodernejšo

opremo, stroji in pripomočki ter seveda z veliko strokovnjaki to družbeno voljo uresničujejo.

7.2 Zgodovina slovenskih bankovcev in kovancev

Zgodba o lastnem denarju je v srcih Slovencev že stara. V novejši slovenski zgodovini lahko med poskuse uvajanja svojega denarja štejemo slovenska partizanska plačilna sredstva, to so bile predvsem partizanske obveznice, ki so danes le del muzejskih arhivov. Končni rezultat različnih sodelavcev za prizadevanja o svojem denarju le ni bil tako enostaven.

Tolar je dobil svoje ime po srebrnem kovancu, skovanem prvič na Češkem leta 1518. Ime tolar⁵⁰ je prišlo iz goldengrošev⁵¹, srebrnih kovancev iz bogatega rudnika v Joachimstalu⁵² v današnji Češki. Kovanec se je imenoval Joachimsthaler, kjer thal pomeni "dolina". Na kovancih je bil naslikan Sveti Joachim, oče Device Marije. Tolar je bil zelo popularen kovanec po vsej srednjeveški Evropi; skovani in v splošni rabi so bili ekvivalenti kovanci, kot sta peso in krona. V Angliji so za tolar poznali izraz *dolar* 200 let pred ameriškim dolarjem.

V zgodnjem 17. stoletju so tolar uvedli na Švedskem pod imenom daler. Daler je bil v obtoku do leta 1873, ko je bil zamenjan s krono, novo valuto, ki jo je uvedla Skandinavska monetarna unija.

Bankovci in kovanci, ki se glasijo na valuto Republike Slovenije, so edino zakonito plačilno sredstvo v Republiki Sloveniji. Vse obveznosti in pravice ter vsi posli, ki se glasijo na denar, sklenjeni pa so v Republiki Sloveniji med podjetji, bankami, drugimi domačimi pravnimi osebami in občani ter med občani in tujimi osebami, se izkazujejo v valuti Republike Slovenije in izvršujejo s plačilnimi sredstvi, ki se glasijo na valuto Republike Slovenije. Banka tudi organizira oskrbovanje območja Republike Slovenije z bankovci in kovanci. Banka zamenja bankovce in kovance, ki so postali neprimerni za promet, in sicer: obrabljene bankovce v polnem znesku, poškodovane bankovce in kovance.

7.3 Bankovci

➤ 10 tolarjev

- *Velikost:* 120 x 60 mm
- *Datum izdaje:* 15. januar 1992
- *Izročen v obtok:* 27. novembra 1992

---

⁵⁰ Nemško thaler

⁵¹ Veliki goldinar, sicer srebrn, vendar enake vrednosti kot zlati goldinar

⁵² Dolina Sv. Joachim, češko Jáchymov

Osnovni motiv sprednje strani bankovca je lik protestanta Primoža Trubarja, izdelan v ročni gravuri. Podobo dopolnjuje senca profila, izpolnjena z mikropisavo. Na osrednjem delu leve polovice bankovca je odtisnjen v tehniki globokega tiska motiv s prve strani Trubarjevega Abecedarija, pod njim pa je upodobljeno pisateljsko pero. V vodnem znaku je lik Primoža Trubarja.

Na zadnji strani bankovca je reprodukcija risbe Uršulinske cerkve v Ljubljani. V zgornjem levem delu bankovca je v tehniki globokega tiska odtisnjen motiv iz "Novega testamenta".

➤ **20 tolarjev**

- *Velikost:* 126 x 63 mm
- *Datum izdaje:* 15. januar 1992
- *Izročen v obtok:* 28. december 1992

Osnovni motiv sprednje strani bankovca je lik polihistorja Janeza Vajkarda Valvazorja, izdelan v ročni gravuri. Senca profila lika je izpolnjena z mikropisavo. Na levem delu bankovca je v tehniki globokega tiska odtisnjeno geodetsko šestilo. V vodnem znaku je upodobljen lik J. V. Valvazorja.

Na zadnji strani so v globokem tisku odtisnjeni različni segmenti zemljevida Slovenije in zaključna vinjeta dveh angelov iz knjige J. V. Valvazorja "Slava vojvodine Krajnske". Na levi strani bankovca je napis "Dulcis ex labore fructus".

➤ **50 tolarjev**

- *Velikost:* 132 x 66 mm
- *Datum izdaje:* 15. januar 1992
- *Izročen v obtok:* 19. marec 1993

Osnovni motiv sprednje strani bankovca je lik matematika Jurija Vege, izdelan v ročni gravuri. Podobo dopolnjuje senca profila, izpolnjena z mikropisavo. Na levi polovici bankovca je v globokem tisku odtisnjen motiv risbe iz Vegove razprave o krogli. V vodnem znaku je upodobljen lik Jurija Vege.

Na zadnji strani je ponazorjeno Osončje ter risba čelne fasade Akademije znanosti in umetnosti.

➤ **100 tolarjev**

- *Velikost:* 138 x 69 mm
- *Datum izdaje:*
  1. 15. januar 1992
  2. 15. januar 2003
- *Izročen v obtok:*

1. 30. september 1992
2. 12. maj 2003

Osnovni motiv sprednje strani bankovca je lik slikarja impresionista Riharda Jakopiča, izdelan v ročni gravuri. Podobo dopolnjuje senca profila, izpolnjena z mikropisavo. Osrednji del leve polovice bankovcev izpolnjujejo slikarska paleta in dva slikarska čopiča. V vodnem znaku je lik Riharda Jakopiča.

Zadnjo stran predstavljata detajl Jakopičeve slike "Sonce" in načrt nekdanjega Jakopičevega paviljona v Ljubljani, ki je v globokem tisku.

➤ **200 tolarjev**

- *Velikost:* 144 x 72 mm
- *Datum izdaje:*
  3. 15. januar 1992
  4. 8. oktober 1997
  5. 15. januar 2001
  6. 15. januar 2004
- *Izročen v obtok:*
  1. 22. februar 1993
  2. 10. marec 1998
  3. 20. junij 2001
  4. 2. avgust 2004

Osnovni motiv sprednje strani bankovca je lik slikarja Jakoba Gallusa (Iacobusa Gallusa), izdelan v ročni gravuri. Podobo dopolnjuje senca profila, izpolnjena z mikropisavo. V osrednjem delu je odtisnjena risba motiva orgel iz 17. stoletja. V vodnem znaku je lik Iacobusa Gallusa.

Na zadnji strani bankovca je na levi strani risba pročelja Slovenske filharmonije v tehniki globokega tiska. Na osrednjem delu bankovca je odtisnjen notni zapis.

Bankovci dveh izdaj se razlikujejo v datumu izdaje in podpisu člana Sveta banke na hrbtni strani.

➤ **500 tolarjev**

- *Velikost:* 150 x 75 mm
- *Datum izdaje:*
  1. 15. januar 1992
  2. 15. januar 2001
- *Izročen v obtok:*
  1. 30. september 1992
  2. 20. junij 2001

Osnovni motiv sprednje strani bankovca je lik arhitekta Jožeta Plečnika, izdelan v ročni gravuri. Podobo dopolnjuje senca profila, izpolnjena z mikropisavo. Na levi polovici bankovca je reproducirano šestilo z izrisano krožnico. V vodnem znaku je lik Jožeta Plečnika.

Osrednji motiv zadnje strani bankovca predstavlja risba vzhodne fasade Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. V spodnjem delu bankovca pa je prikazan tloris knjižnice.

➤ 1000 tolarjev

- *Velikost:* 156 x 78 mm
- *Datum izdaje:*
  1. 15. januar 1992
  2. 1. junij 1993
  3. 15. januar 2000
  4. 15. januar 2003
  5. 15. januar 2004
- *Izročen v obtok:*
  1. 30. september 1992
  2. 13. december 1993
  3. 10. julij 2000
  4. 12. maj 2003
  5. 2. avgust 2004

Osnovni motiv na sprednji strani bankovca je lik pesnika Franceta Prešerna, izdelan v ročni gravuri. Senca profila portreta je izpolnjena z mikropisavo. V zgornji, levi polovici bankovca je v tehniki globokega tiska odtisnjen faksimile Prešernovega podpisa. V vodnem znaku je lik Franceta Prešerna.

Na zadnji strani bankovca je v osrednjem delu odtisnjen del besedila Zdravljice. Levo zgoraj je stilizirano pisateljsko pero, poleg njega pa je v pesnikovem rokopisu v globokem tisku odtisnjena beseda "Prijatli".

➤ 5000 tolarjev

- *Velikost:* 156 x 78 mm
- *Datum izdaje:*
  1. junij 1993
  2. 8. oktober 1997
  3. 15. januar 2000
  4. 15. januar 2002
  5. 15. januar 2004

- *Izročeni v obtok:*

1. 13. december 1993
2. 10. februar 1998
3. 10. julij 2000
4. 15. julij 2002
5. 2. avgust 2004

Osnovni motiv na sprednji strani bankovca je lik slikarke Ivane Kobilice, izdelan v ročni gravuri. Podobo dopolnjuje senca profila portreta, izpolnjena z mikropisavo. Na levi strani bankovca je slikarsko stojalo, ob njem pa medaljon s profilom slikarke. Nad stojalom je na bankovcu izdaje 1. junija 1993 slikarska paleta v optično spremenljivi barvi, na bankovcu izdaje 8. oktobra 1997 pa je zaščitna folija. Na bankovcu izdaje 15. januar 2002 je hologram v obliki slikarske palete, v katerem so stilizirani cvetovi ter številke 5000 v spreminjajočih se barvah. V vodnem znaku na levi strani bankovca je lik Ivane Kobilice.

Na zadnji strani je odtisnjen načrt fasade Narodne galerije v Ljubljani. Desno od motiva je v globokem tisku odtisnjen tloris in naris Robbovega vodnjaka. Kompozicijo zaključuje na desni strani načrt prizidka Narodne galerije. Bankovec izdaje 15. januar 2002 ima dodano varnostno kovinsko nitko z mikrotekstem, ki je vpletena na levem robu.

➤ **10000 tolarjev**

- *Velikost:* 156 x 78 mm
- *Datum izdaje:*

1. 28. junij 1994
2. 15. januar 2000
3. 15. januar 2003

- *Izročeni v obtok:*

1. 15. marec 1995
2. 19. junij 2000
3. 13. oktober 2003

Osnovni motiv na sprednji strani bankovca je lik pisatelja Ivana Cankarja, izdelan v ročni gravuri. Podobo dopolnjuje senca profila portreta, izpolnjena s pisateljevim rokopisom. V osrednjem delu bankovca je odtisnjen načrt odra nekdanjega gledališča v Ljubljani, nad njim pa v slepem tisku motiv krizanteme. V vodnem znaku je Smrekarjeva karikatura Ivana Cankarja.

Bankovec izdaje 28. junija 1994 ima levo od krizanteme pisateljsko pero v optično spremenljivi barvi. Bankovec izdaje 15. januar 2000 ima na sprednji strani, ob desnem

robu fluorescentni trak, na katerem se ponavlja faksimile podpisa Ivana Cankarja, pisateljsko pero in mikropisavi izpisan citat iz Cankarjevega dela "Ottakring". Pisateljsko pero v zgornji, levi polovici bankovca je vijolične barve.

Osnovni motiv zadnje strani bankovca predstavlja gravura krizanteme, preko osrednjega dela pa je odtisnjen del originalnega pisateljevega rokopisa. Bankovec izdaje 15. januar 2003 ima v levem, zgornjem delu krizanteme dodano iridescentno zaščito.

7.4 Kovanci

➤ 50 tolarjev

- *Premer:* 26 mm
- *Debelina:* 2, 00 mm
- *Obod:* izmenično gladek - nazobčan
- *Teža:* 8, 00 g
- *Zlitina:* 75 % Cu, 25 % Ni
- *Izročen v obtok:* 7. julij 2003

Na sprednji strani kovanca je v sredini izobčena krožna površina, na kateri je odtisnjena vrednost kovanca s številko 50. Na levi strani kovanca je od spodaj navzgor napisano ime "REPUBLIKA SLOVENIJA", na desni strani pa je ob robu od zgoraj navzdol z besedama "PETDESET TOLARJEV" izpisana vrednost kovanca. V spodnjem delu je odtisnjena letnica kovanja.

Na zadnji strani kovanca je v osrednjem delu upodobljen bik. Nad njim je ob zgornjem robu v latinščini napisano ime "TAURUS TAURUS". Ob sprednjem robu je oznaka vrednosti s številko 50.

➤ 20 tolarjev

- *Premer:* 24 mm
- *Debelina:* 2, 00 mm
- *Obod:* valovito nazobčan
- *Teža:* 6, 85 g
- *Zlitina:* 75 % Cu, 25 % Ni
- *Izročen v obtok:* 7. julij 2003

Na sprednji strani kovanca je v sredini izobčena krožna površina, na kateri je odtisnjena vrednost kovanca s številko 20. Na levi strani kovanca je od spodaj navzgor napisano ime "REPUBLIKA SLOVENIJA", na desni strani pa je ob robu od zgoraj navzdol z besedama "DVAJSET TOLARJEV" izpisana vrednost kovanca. Na spodnjem delu je odtisnjena letnica kovanja.

Na zadnji strani kovanca je v osrednjem delu upodobljena štorčija. Nad njo je ob zgornjem robu oznaka vrednosti s številko 20. Na desni polovici kovanca je ob robu v latinščini napisano ime "CICONIA CICONIA".

➤ **10 tolarjev**

- Premer: 22 mm
- Debelina: 2,00 mm
- Obod: nazobčan
- Teža: 5,75 g
- Zlitina: 75 % Cu, 25 % Ni
- Izročen v obtok: 19. april 2000

Na sprednji strani je upodobljen konj, ki se vzpenja. Ob robu kovanca je v latinščini izpisano ime "EQUUS", ob njem pa je številčna oznaka vrednosti v Braillovi pisavi za slepe. Na levi, zgornji polovici kovanca je oznaka vrednosti s številko 10.

Na hrbtni strani kovanca je v sredini izobčena krožna površina, v kateri je odtisnjena vrednost s številko. Ob robu kovanca je na levi strani izpisano ime "REPUBLIKA SLOVENIJA", na desni strani pa vrednost z besedami "DESET TOLARJEV". Med posameznima besedama je vodoravno izpisana letnica kovanja 2000.

➤ **5 tolarjev**

- Premer: 26 mm
- Debelina: 1,7 mm
- Obod: nazobčan
- Teža: 6,4 g Zlitina: 78 % Cu, 20 % Zn, 2 % Ni
- Izročen v obtok: 4. januar 1993

Na sredini sprednje strani kovanca je upodobljena glava kozoroga, desno od nje je v latinščini izpisano ime "Capra ibex", levo od glave pa je oznaka vrednosti s številko.

Na zadnji strani je v sredini izbočena krožna površina z odtisnjeno številko 5, na robi je na levi izpisano ime "REPUBLIKA SLOVENIJA", na desni pa z besedo izražena vrednost "PET TOLARJEV" ter letnica kovanja.

➤ **2 tolarja**

- Premer: 24 mm
- Debelina 1,7 mm
- Obod : nazobčan
- Teža: 5,4 g
- Zlitina: 78 % Cu, 20 % Zn, 2 % Ni

- Izročen v obtok: 4. januar 1993

Na sredini sprednje strani kovanca je upodobljena kmečka lastovka v letu, desno od nje ob robu oznaka vrednosti s številko, pod lastovko pa je v latinščini izpisano ime "Hirundo rustica".

Na zadnji strani je v sredini izbočena krožna površina z odtisnjeno številko 2, na robu je v levi izpisano ime "REPUBLIKA SLOVENIJA", na desni pa z besedo izražena vrednost "DVA TOLARJA" ter letnica kovanja.

➤ 1 tolar

- Premer: 22 mm
- Debelina: 1,7 mm
- Obod: nazobčan
- Teža: 4,5 g
- Zlitina: 78 % Cu, 20 % Zn, 2 % Ni
- Izročen v obtok: 4. januar 1993

Na sredini sprednje strani kovanca je upodobljena večja potočna postrv, pod njo pa dve manjši. Pod njima je v latinščini izpisano ime "Salmo trutta fario", nad večjo pa je oznaka vrednosti s številko.

Na zadnji strani je v sredini izbočena krožna površina z odtisnjeno številko 1, na robu je na levi izpisano ime "REPUBLIKA SLOVENIJA", na desni pa z besedo izražena vrednost "EN TOLAR" ter letnica kovanja.

➤ 50 stotinov

- Premer: 20 mm
- Debelina: 1,3 mm
- Obod: gladek
- Teža: 0,85 g
- Zlitina: 98 % Al, 2 % Mg
- Izročen v obtok: 4. januar 1993

Na sredini sprednje strani kovanca je upodobljena čebela, desno od nje je v latinščini izpisano ime "Apis mellifera", levo od čebele pa je oznaka vrednosti s številko. Na zadnji strani je v sredini izbočena kvadratna površina z odtisnjeno številko 50, na robu je na levi izpisano ime "REPUBLIKA SLOVENIJA", na desni pa z besedo izražena vrednost "PETDESET STOTINOV" ter letnica kovanja.

➤ 20 stotinov

- Premer: 18 mm
- Debelina: 1,3 mm

- Obod: gladek
- Teža: 0,70 g
- Zlitina: 98 % Al, 2 % Mg
- Izročen v obtok: 29. april 1993

Na sredini sprednje strani kovanca je upodobljena sova, nad njo je v latinščini izpisano ime "Asio otus", levo pa je oznaka vrednosti s številko.

Na zadnji strani je v sredini izbočena kvadratna površina z odtisnjeno številko 20, na robu je na levi strani izpisano ime "REPUBLIKA SLOVENIJA", na desni pa z besedo izražena vrednost "DVAJSET STOTINOV" ter letnica kovanja.

➤ **10 stotinov**

- Premer: 16 mm
- Debelina: 1,3 mm
- Obod: gladek
- Teža: 0,55 g
- Zlitina: 98 % Al, 2 % Mg
- Izročen v obtok: 29. april 1993

Na sredini sprednje strani kovanca je upodobljena človeška ribica, pod njo je v latinščini izpisano ime "Proteus anguinus", nad ribico pa je oznaka vrednosti s številko.

Na zadnji strani je v sredini izbočena kvadratna površina z odtisnjeno številko 10, na robu je na levi strani izpisano ime "REPUBLIKA SLOVENIJA", na desni pa z besedo izražena vrednost "DESET STOTINOV" ter letnica kovanja.

8 O PONAREJANJU DENARJA

Ponarejanje denarja je svetovni pojav. Lahko bi rekli, da ni valute na svetu, ki je ne bi vsaj poskusili ponarediti navzlic temu, da si vse svetovne emisijske banke prizadevajo svoj denar zaščititi pred ponarejanjem. Zato tudi vlagajo velike napore v razvoj vedno novih varovalnih elementov na denarju, ki bi jih bilo čim težje ponarediti. Ponaredki, s katerimi se srečujemo pri vidnejših svetovnih valutah v zadnjem obdobju, so bodisi izdelani na sodobnih fotokopirnih strojih, z uporabo računalniške tehnologije ali pa celo po tiskarskem postopku. Žal moramo priznati, da je kvaliteta ponaredkov vedno večja, zato je nekatere od njih težko odkriti.

V poplavi ponarejene tuje valute se Sloveniji srečujemo tudi s ponaredki domačega denarja. Res je sicer, da ne gre za vrhunsko kvaliteto ponaredkov, vseeno pa imajo uporabniki lahko težave pri preverjanju pristnosti pravih bankovcev. Zato naj opozorimo, da tudi Banka Slovenije pri izbiri zaščit na slovenskih bankovcih prvenstveno izbira take zaščite, da jih lahko prepoznajo ljudje, ki se z denarjem ne srečujejo profesionalno in ki tudi ne nosijo s seboj pripomočkov za odkrivanje ponaredkov. Verjetno pa za slehernega od nas velja, da naj bi dobro poznali prave bankovce. Zato torej ni odveč, da kdaj skrbno pregledamo tudi tolarske bankovce (ne le tuje valute), saj je tako manjša verjetnost, da bomo lahko povsem slučajno žrtev prevare.

Poleg kvalitetne zaščite, ki jo denarju mora zagotavljati emisijska banka, pa je v boju zoper ponarejanja pomembno tudi pravočasno odkrivanje ponaredkov.

Ob vsakem ponaredku je potrebno:

- obvestiti policijo,
- poskušati zadržati storilca
- in tako preprečiti nadaljnje poskuse vnovčevanje lažnega denarja.

Ponarejanje, izdelovanje ponarejenega denarja, je bilo vedno hudo kaznivo dejanje. V preteklosti so bile kazni za ponarejanje izgon iz države, sekanje rok, metanje ljudi v vrelo vodo in usmrtitve. Ponarejevalce pri tem, ko cenene koščke kovine ali papirja spreminjajo v vrednost, vodi želja po dobičku, s tem pa seveda kršijo zakon; vendar jih dandanes v glavnem doleti le visoka denarna ali zaporna kazen. Ponarejevalci ne oškodujejo le posameznikov, ampak tudi državo, ki ima pravico izdajati denar. Kljub vsem pripomočkom za preprečevanje ponarejanja kovancev in bankovcev je še vedno veliko ponarejevalcev, ki so pripravljeni premagati vse težave, tvegati in se v primeru, da jih zalotijo, tudi soočiti s posledicami (Joe Cribb 1992, 18).

9 EURO

S 1. marcem 2006 smo v Sloveniji pričeli z dvojnimi označevanjem cen, v tolarjih in eurih, ta zakon o dvojnem označevanju cen je državni zbor sprejel oktobra 2005. Po zakonu mora biti na oddelkih mesnice, ribarnice, delikatose in kruha na vidnem kraju cenik za vso blago v obeh valutah. Prodajni avtomati za blago in storitve naj bi imeli na vidnem prostoru menjalni tečaj in cenik z vsemi cenami v obeh valutah. Pri prodaji knjig in drugih založniških izdelkih sta vidna menjalni tečaj in obračunska tabela z najmanj tridesetimi najbolj tipičnimi cenami knjig v obeh valutah. Na bencinskih črpalkah za točenje goriva sta v bližini označeni obe ceni za en liter bencina. Podjetja bodo morala prodajne cene za blago in storitve, ki jih bodo ponujale potrošnikom, označevati tako v eurih kot v tolarjih. V eurih navedene cena mora imeti tri decimalna mesta. V obdobju preračunavanja in informativnega označevanja cen bo veljal centralni paritetni tečaj, po katerem je 1 euro vreden 239, 640 tolarja.

Kakor narekuje statistika, je bilo v državah Evropske unije, ki so doslej vpeljale eure, na zadnji dan starega leta (31. decembra 2005), v obtoku 370 milijonov bankovcev za 500 eurov, 149 milijonov bankovcev za 200 eurov, 1019 milijonov bankovcev za 100 eurov, 3624 milijonov bankovcev za 50 eurov, 2160 milijonov bankovcev za 20 eurov, 1761 milijonov bankovcev za 10 eurov in 1285 milijonov bankovcev za 5 eurov - skupaj torej 10.368 milijonov bankovcev v vrednosti 565.217 milijonov eurov. (Domen Mal, Slovenske novice, februar 2006).

S kovanci pa je tako 3286 milijonov za 2 eura, 4895 milijonov za 1 euro, 4229 milijonov za 50 centov, 6761 milijonov za 10 centov, 8372 milijonov za 10 centov, 10.081 milijonov za 5 centov, 11.528 milijonov za 2 centa in 13.824 milijonov za 1 cent - skupaj za 62.976 milijonov v vrednosti 16.643 milijonov eurov (Domen Mal, Slovenske novice, februar 2006).

Ko je 1. januarja 2007 euro postal tudi vodilna slovenska valuta, se te številke ne bodo pretirano spremenile. Slovenija je le žepna državica. Urad za makroekonomske analize in razvoj je preučil strategijo držav evroobmočja pri uvajanju nove valute. Izkušnje so pokazale, da je bil dvig življenjskih stroškov nizek oziroma do njega ni prišlo v dveh tretjinah držav, kjer so imeli zakonsko določeno dvojno označevanje cen. V Avstriji, Grčiji in na Portugalskem je ob začetku dvojnega označevanja cen že znan končni menjalni tečaj. Tudi drugje so poznali dvojno označevanje cen, vendar ni bilo zakonsko predpisano. Uredba za dvojno označevanje cen in pricewatchem (neformalni nadzor nad cenami), ki je predvsem neformalni pritisk na trgovce, je pripomogla k stabilizaciji cen ob prehodu na euro. Poleg tega je konkurenca v številnih panogah velika, tako da si podjetja tega tudi ne bodo mogla privoščiti. Tudi v tujini uradni podatki kažejo, da se cene življenjskih dobrin niso korenito podražile.

Slovenija je morala za uvedbo skupne valute najprej izpolniti določene pogoje (maastrichtske kriterije), kateri so:

- stabilnost cen, inflacija lahko presega referenčno inflacijo (tri najboljše države v EU) za največ 1,5 odstotka,
- stabilnost javnih financ,
- proračunski primanjkljaj ne sme biti višji od treh odstotkov bruto domačega produkta,
- ustrezen javni dolg (manj kot 60 odstotkov bruto domačega produkta),
- ustrezne dolgoročne obrestne mere,
- dveletno bivanje v ERM II.

Slovenija bo prva novinka, ki bo vstopila v krog držav s skupno valuto, postala pa je njena 13. članica.

10 SKLEP

Denar je družben, kulturnen pojav in neizogibno dejstvo današnjega časa, zato sem si kot cilj naloge postavila praktično razumevanje dimenzij denarnih sistemov, oblik, kvalifikacij in različnosti v današnjem času. Da bi to dosegla, sem morala raziskati zgodovinske začetke in slediti razvoju denarja do današnjih dni. Ta zgodovina je povezana z razvojem trgovine, civilizacije, gospodarstva...

Kot rezultat pregleda zgodovinskega razvoja sem pričakovala potrditev nekaterih vnaprej postavljenih hipotez. Domnevala sem, da razvoj denarja ni samo en in kontinuiran. Potekal naj bi z razvojem blagovnega gospodarstva, pomemben dejavnik za njegov razvoj pa so: družbena delitev dela, pojav privatne lastnine in sam razvoj civilizacij. Osnovna zakonitost njegovega razvoja je dematerializirana, saj je bil sprva blago z uporabno vrednostjo. Vrednost denarja danes pa ni odvisna od njegove uporabne vrednosti in vrednosti materiala, iz katerega je narejen. Te trditve potrjujem s povzemom ključnih ugotovitev posameznih obdobij v zgodovini.

Kdaj se je pojavil denar, ne vemo zagotovo. Iznajdba pisave in zgodovinski zapisi so priča razvoju, pred tem pa se lahko zanašamo na arheološke najdbe. Človek je v stari kameni dobi začel razvijati govor, orožje, orodje, se družil zaradi lažjega preživetja in obvladoval okolje z novo revolucionarni možnostjo - ognjem.

Vsako zgodovinsko obdobje je prineslo v razvoj denarja nekaj novega. V kameni dobi se je menjavalo blago za blago, v tem obdobju denar imenujemo blagovni ali naturalni denar. V mlajši kameni dobi se pojavijo baker, bron in železo, kateri so imeli svojo uporabno vrednost. V starem srednjem veku se začne uporabljati pravi denar, kateri je posrednik pri menjavi blaga za denar in tega denarja za drugo blago. V srednjem veku so se v Evropi razvila mesta in države. Premiki plemen, ropanja in uničevanja mest so zavrgli gospodarsko življenje, ki je vračalo nazaj k naturalnemu. Drage kovine so imele izreden pomen za kralje, duhovščino in bogate sloje. Večina prebivalcev je živela na osnovi fevdalnega sistema, bogati sloji so prejeli tlako in davke. Plemičem, vojski in duhovščini pa so podeljevali zemljišča. Večji posli so se plačevali s srebrnimi in zlatimi palicami, kovati se je začel tudi denar manjše vrednosti. Začelo se je tudi mešanje zlata in srebra z manjvrednimi kovinami in tako je postal denar razvrednoten. Pojavijo se trgovine in banke. Banke niso bile pod državno oblastjo. Sodelovale so z vsemi družbenimi razredi, delovale na trgih, poslovale s tujci in izdajala posojila.

Bimetalistični sistem sega že v zgodnji srednji vek, ko se je v Evropi uporabljal zlat in srebrni denar ter baker in nikelj v vlogi drobiža. V primeru monometalizma je imela dotična kovina vlogo neomejenega plačilnega sistema, v primeru bimetalizma pa je bilo

razmerje med zlatom in srebrom zakonsko določeno. V poznem srednjem in zgodnjem novem veku je Evropa na srebrnem standardu.

Novi vek je bil zaznamovan z odkritjem nove celine ter izkoriščanjem novih virov, predvsem z dotokom srebra in zlata, kar je povečalo količino denarja v obtoku. Pridobljeno bogastvo se je trošilo za vojne in luksuz. V 16. stoletju je postal denar priročno plačilno sredstvo, razvila se je trgovina in proizvodnja. Ročno kovanje ni zagotavljalo enake kvalitete kovancev, strojno pa je bilo drago. Dober denar se je jemal iz obtoka in pretapljal v manjvrednega.

V 17. stoletju je Evropa pridobila najpomembnejši izum glede razvoja denarja, pojavi se papirnati denar. Ta ni črpal vrednosti iz svoje plačilne moči, ampak zaupanje do banke, katera ga je zamenjala z zlatom. Ta razvoj privede tudi do razvoja bančništva, shranjevanja in posojanja denarja. Ta razvoj kasneje tudi propade. V 19. in 20. stoletju je imel papirnati denar kritje v zlatu. Cena zlata je bila odvisna od nihanja v trgovini, prekomerna izdaja papirnatega denarja pa naj bi krila ogromne stroške vojne. Odpravljena je bila zlata valuta, svet je prešel na papirnato. Gospodarske krize, razna politična dogajanja, 2. svetovna vojna privedeta ZDA in Sovjetsko zvezo v svetovno velesilo. Evropa v gospodarstvu zatone v zgodovino. Naraščati je začela težnja po enotnosti Evrope, lastnem monetarnem sistemu in skupni valuti, vse to se danes vedno bolj uresničuje. Tudi Slovenija je že del teh teženj uresničila.

V vseh obdobjih je lasten denar materialni dokaz politične moči posameznega naroda. Slovenski prostor je bil prehod za mnoge narode, ki so svojo moč kazali tudi preko denarja. Te vplive je slovenski narod prilagodil svojemu okolju in si šele leta 1991 izbral svojo lastno državo in lasten denarni sistem. Slovenija je maja 2004 vstopila v Evropsko unijo in 1. januarja 2007 prevzela enotno evropsko valuto (EUR).

Mnogi ljudje so se na moč potili, da bi svojim mlajšim prijateljem v glave vcepili zavest o denarju. Imam vtis, da ljudje, ki denarja ne pobirajo po tleh, ampak se morajo zanj potruditi, vedo, kako je trd denar za kruh. Vsak dan srečujemo ljudi, ki vedo, kako ravnati z denarjem. Pošteno premislijo, koliko bodo porabili zdajle in zakaj, kako obrniti denar, da bo pametno porabljen. Denar je pripomoček, ki se je pojavil v človeškem življenju zato, ker ga je človek potreboval za življenje, in bo mogoče nekoč v prihodnosti tudi izginil, ko ga človek ne bo več potreboval.

LITERATURA

- Bolarič, Nataša. april 2006. *Projekt evro gre po načrtih*. Nakupi
- Burnet, Andrew. 1991. *Coins*. London: British museum press
- Chown, John F. 1994. *A history of money*. London, New York: Routledge
- Cribb J. , Cook B. in Corradice. 1990. *The coin atlas*. New York: Facts on file
- Cribb, Joe. 1990. *Denar*. Murska Sobota: Pomurska založba
- Deleplace, Ghislain. 1990. *Problemi in paradoksi denarja*. Glasnik unesco 34-41-44
- Durjava, Ostoja. 1985. *Politična ekonomija*. Maribor: Obzorja
- Galbraith, John K. 1978. *Novac odakle si došao, kuda je otišao*. Zagreb: Stvarnost
- Glogovšek, Jože. 1996. *Denar, denarni sistem z osnovami teorije*. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta
- Ilić, Milan. 2004. *Kitajski novci na Dunaju*. Delo 179-10
- Jelinčič, Zmago. 1991. *Keltski novci je bil prvi pravi denar pri Slovencih*. Delo 224-11
- Jelinčič, Zmago. 1991. *Tolar je bil nekdanji thaler, pa tudi devičar ali trdnjak*. Delo 245-11
- Jelinčič, Zmago. 1991. *Cesarica Marija Terezija uvede papirnate goldinarje*. Delo 248-11
- Južnič, Stane. 1985. *Politična zgodovina 20. stoletja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije
- Kos, Peter. 1981. *Denar v slovenski zgodovini 1*. Bančni vestnik 11-364-368
- Kos, Peter. 1981. *Denar v slovenski zgodovini 2*. Bančni vestnik 12-391-396
- Norčič, Oto. 1994. *Razvoj in temelji sodobne ekonomske misli*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije
- Majce, Janez. 2001. *Slovenski denar: kronika nastajanja vrednostnih bonov, tolarskih bankovcev in kovancev ter priložnostnih kovancev od 1990-2000*. Ljubljana: Banka Slovenije
- Mal, Domen. Februar 2006. *Drobiž bo otežil naše denarnice*. Ljubljana: Slovenske novice
- Mencinger, Jože. 1996. *Tolar bi bil lahko klas ali karant*. Prešernova družba: Prešernov koledar
- Ribnikar, Ivan. 1999. *Monetarna ekonomija I*. Ljubljana, Ekonomska fakulteta
- Ribnikar, Ivan. 1999. *Monetarna ekonomija II*. Ljubljana, Ekonomska fakulteta
- Savin, Davor. 1993. *Denar-krstim te zelo različno*. Finance 98-16
- Sk. 2004. *Ponarejajo tudi kovance*. Primorske novice. 33-7

Vlada Republike Slovenije (zanjo: Urad Vlade Republike Slovenije za informiranje) in Banka Slovenije. Marec 2006. Čebular, Alenka in Majce Špela. *Euro-za vse nas, Prihaja euro.*

Weatherford, Jack. 1997. *The history of money.* New York

Williams, Colin. 1997. *Leaning into the future: Changing the way people, change organisations,* London

VIRI

Banka Slovenije. Dosegljivo a spletni strani : <http://www.bsi.si>
[http://users.volja.net/andrej99/Denar pri nas/zgodovina.html](http://users.volja.net/andrej99/Denar_pri_nas/zgodovina.html)
<http://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenski-tolar>

